

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Денис Манько

**ПРАВО І ДЕРЖАВА В УМОВАХ
СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНИХ ВИКЛИКІВ**

Навчально-методичний посібник
для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня
«Доктор філософії» (PhD) зі спеціальності 081 «Право»

Одеса
Фенікс
2022

УДК 340.11: 321.01.001.76

М 23

*Рекомендовано вченою радою
Міжнародного гуманітарного університету
(протокол № 4 від 9 грудня 2022 р.)*

Автор – Д. Г. Манько, доктор юридичних наук, завідувач кафедри державно-правових дисциплін Міжнародного гуманітарного університету.

Рецензенти:

Дудченко Валентина Віталіївна, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри загальної теорії права та держави НУ «ОЮА», вчений секретар, Заслужений юрист України;

Камінська Наталія Василівна, доктор юридичних наук, професор, головний науковий консультант відділу моніторингу законодавства Інституту законодавства Верховної Ради України.

Манько Д.

Право і держава в умовах сучасних суспільних викликів : навч.-метод. посіб. для здобувачів 3-го рівня «Д-р філософії» (PhD) зі спец. 081 «Право» [Електронне видання] / Д. Манько ; Міжнар. гуман. ун-т. – Одеса : Фенікс, 2022. – 50 с.

ISBN 978-966-928-886-8

© Д. Манько, 2022

ВСТУП

Навчальна дисципліна «Право і держава в умовах сучасних суспільних викликів» має забезпечити оволодіння особами, які навчаються на освітньо-науковій програмі доктора філософії за спеціальностями: 081 - Право, понятійно-категорійним апаратом сучасної юриспруденції та формування світоглядних позицій про особливості європоцентриського розвитку суспільства, держави та права в Україні, напрями модернізації політичної системи суспільства в епоху глобалізації, фундаментальні правові цінності сучасного українського суспільства.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Право і держава в умовах сучасних суспільних викликів» є отримання здобувачами теоретичних знань щодо суті права та держави, характеристики впливу на них сучасних суспільних викликів, а також практичні навички щодо реалізації норм права, в тому числі їх застосування із використанням сучасних технологій та інструментарію. Отримання вичерпної інформації про чинники, що обумовлюють найбільш ефективну дію механізму правового регулювання, еволюційні процеси правової системи України, принципи, види, форми та механізми реалізації правової політики в Україні, динамічні процеси у праві, тощо.

Передумови для вивчення дисципліни – вивчення загальнотеоретичних та галузевих юридичних дисциплін рівня бакалавр та магістр права.

Навчальна дисципліна «Право і держава в умовах сучасних суспільних викликів» забезпечує досягнення програмних результатів навчання (РН), передбачених освітньо-науковою програмою:

- ПРН-1. Використовувати понятійно-категоріальний апарат, теоретико-методологічні засади та методичні прийоми для обґрунтування проблем та подальшого розвитку наукових досліджень з предметної сфери фундаментального та/або прикладного спрямування.
- ПРН-2. Розуміти науково-практичний зміст та тенденції розвитку сучасних держави і права та суміжних сфер. Знати фактори, що зумовлюють особливості буття права та держави в умовах сучасних суспільних викликів.
- ПРН-3. Знати принципи та прийоми системного аналізу результатів досліджень. Здійснювати комплексний аналіз для оцінки сучасного стану предметної сфери наукового дослідження фундаментального та/або прикладного спрямування.
- ПРН-14. Знати юридичні технології формалізації правових актів.
- ПРН-15. Знати правила, прийоми, технології інтерпретації у правовій сфері.
- ПРН-16. Знати закономірності та тенденції розвитку цивільного права, сімейного права, цивільного процесу, міжнародного приватного права.

ПРН-17. Знати доктрину та правові засади регулювання приватно-правових відносин в ЄС.

ПРН-18. Знати сучасну доктрину кримінального процесуального права.

ПРН-19. Знати теорію криміналістики, криміналістичної техніки, тактики і методики, оперативно-розшукової діяльності

Заплановані результати навчання за навчальною дисципліною

Знання:

- особливості предметної сфери буття права і держави у сучасному світі;
- особливості сучасних концепцій про право і державу та підходи до їх формування;
- фактори, що зумовлюють особливості буття права та держави в умовах сучасних суспільних викликів;
- понятійно-категоріальний апарат та методологічні підходи до вивчення державно-правових явищ;
- юридичні концепції та теоретичні положення, які дозволяють здійснювати функціональні повноваження в юридичному середовищі; – призначення та можливості права і держави при вирішенні соціальних і особистих правових проблем;
- формування концепцій правової держави, прав людини, громадянського суспільства та їх вплив на сучасну політико-правову теорію та практику;
- закономірності становлення та розвитку національної політико-правової ідеології, ідеї української державності;
- різноманіття існуючих правових систем, тенденції їх розвитку та взаємодії;
- сучасні політичні теорії та ідейно-політичні доктрини.

Уміння:

- формувати ідеї та цілісні концепції щодо особливостей буття права і держави на сучасному етапі розвитку суспільства;
- узагальнювати правову практику для концептуалізації предметної сфери право- і державознавства;
- давати об'єктивну оцінку правових явищ на основі порівняльного аналізу;
- розуміти сутність і тенденції розвитку сучасних політико-правових доктрин та державотворчих процесів;
- використовувати понятійно-категоріальний апарат юридичної науки для вирішення правових проблем.

Навички:

- упорядковувати набуті знання у вигляді виконання індивідуальних завдань.
- застосовувати теоретичні знання політико-правових концепцій для високопрофесійного виконання службових обов'язків;
- оцінювати конфлікти, що виникають у суспільстві, через призму суб'єктивних прав і юридичних обов'язків для використання юридичних засобів і державного механізму в їх розв'язанні;

- самостійно працювати з науковою та науково-публіцистичною літературою.

1. ЗМІСТ ЛЕКЦІЙНОГО КУРСУ

Змістовий модуль 1. Право в умовах сучасних суспільних викликів

Тема 1. Сучасні концепції праворозуміння

Неопозитивізм. Аналітична юриспруденція. Сучасний юснатуралізм.

Критичні правові дослідження. Інтегральне праворозуміння.

Тема 2. Проблема формування загальної теорії права

Теорія права: національний, інтеграційний та міжнародний вимір. Правові дефініції у міжнародному та національному праві.

Системоутворюючі категорії міжнародного і національного права. Специфіка категорій міжнародного і національного права.

Тема 3. Поліцентризм та поліджерельність сучасного права

Суб'єкти правотворення. Демоніфікація правотворчості державної влади. Судова правотворчість

Звичаєве право на сучасному етапі розвитку людства.

Трансформація джерел міжнародного і національного права.

Тема 4. Диференціація та фрагментація права у сучасних умовах

Галузева диференціація національного і міжнародного права. Підгалузі права та перспективи їх перетворення на галузі права. Фрагментація національного і міжнародного права. Міждержавні правові системи.

Тема 5. Сила права та ефективність правового регулювання

Сила права та право сили: онтологічна протилежність. Ефективність правового регулювання: проблема критеріїв. Шляхи оптимізації правового регулювання.

Тема 6. Юридична діяльність в сучасних умовах

Правова діяльність, юридична діяльність, юридична практика: співвідношення та критерії розмежування. Нові види юридичної діяльності. Правнича професія. Параюридична діяльність.

Тема 7. Право та сучасні інформаційні технології.

Електронний суд. Концепція електронного суду України. Інформаційні технології у судівництві. Електронний документообіг. Електронний цифровий підпис. Правовий тезаурус. Використання ІПС в практичній діяльності юриста.

Змістовий модуль 2. Держава в умовах сучасних суспільних викликів

Тема 8. Сучасна держава: множинність підходів до визначення

Типологія сучасної держави: формальний та ціннісно-нормативний підходи. Теорія ліберального імперіалізму та постсучасної держави Роберта Купера.

Ціннісно-нормативне розуміння сучасної держави. Ознаки сучасної держави.

Параметри сучасної держави. Демократична, правова, соціальна, екологічна та естетична держава.

Тема 9. Держава в умовах глобалізаційних викликів

Глобалізація та її державно-правові аспекти.

Виклики суверенітету сучасної держави з боку наднаціональних органів та міжнародних організацій.

Держава та ТНК. Держава та міжнародні організації.

Тема 10. Держава та наднаціональне урядування

Інтеграційні процеси та держава.

Наднаціональна демократія. Рада Європи.

Наднаціональні утворення. Європейський Союз. Північноамериканська угода про вільну торгівлю.

Плани щодо створення Північноамериканського союзу.

Тема 11. Держава, право, суспільство: особливості взаємодії у сучасний період

Співвідношення державної влади та влади народу. Публічне адміністрування та державне управління: співвідношення понять. Владоутворюючі ресурси громадянського суспільства. Концепції розвитку громадянського суспільства в сучасних державах.

Принципи реалізації прав людини і громадянина в системі правової політики. Державні інститути і забезпечення прав людини і громадянина. Основні міжнародно-правові інструменти забезпечення прав людини і громадянина.

Тема 12. Держава та інформаційне суспільство

Інформаційні революції. Інформаційне суспільство. Національні та міжнародні правові основи інформаційного суспільства. Інформація як базовий капітал. Інтернет як політичний інститут. Інформаційні війни. Електронне урядування. Мережева держава. Доступ до публічної інформації у сучасній державі.

Тема 13. Держава та національна безпека

Тероризм як соціальне явище. Кібертероризм.

Поняття національної безпеки. Загрози національній безпеці. Сектор оборони та безпеки сучасної держави. Стратегії та планування у сферах національної безпеки і оборони. Воєнна, зовнішньополітична, державна, економічна, інформаційна, екологічна безпека, кібербезпека. Демократичний цивільний контроль у сферах національної безпеки та оборони.

Військово-політичні союзи. НАТО. Розширення і трансформація НАТО.

2. ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ТА ПРОВЕДЕННЮ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ, ЗДІЙСНЕННЮ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ.

Семінар - організаційна форма навчання, яка передбачає обговорення проблем, що стосуються раніше прочитаної лекції чи розділу курсу.

Особливість семінару полягає у тому, що основним видом діяльності є самостійне вивчення здобувачами проблем, підготовка рефератів, повідомлення суті проблеми на занятті та відповідний аналіз, виступ з доповідями, рецензування, доповнення повідомленого, обговорення наукових та учбових питань під керівництвом викладача.

Семінари не дублюють лекції, а є їх логічним продовженням, оскільки поглиблюють знання здобувачів із принципових положень учбового предмету, розвивають творчу самостійність, цікавість до науки та наукових досліджень, допомагають поєднати науково-теоретичні положення з практикою життя.

На семінарських заняттях здобувачі оволодівають науковим апаратом, здобувають навички оформлення наукових праць, уміння усного та письмового викладу матеріалу, а також публічного захисту тих наукових положень та висновків, які ними висуваються.

Семінарські заняття поділяють на:

1. Семінар-розгорнута бесіда. На цьому семінарі тему ділять на невеликі за обсягом, але органічно пов'язані між собою питання, які формують як пізнавальні, проблемні завдання. Виконання одного такого завдання є підставою для виконання наступного. Це дає змогу залучити до обговорення питань семінару максимум здобувачів. Добре, коли викладач заохочує слухачів виступати з уточненнями і доповненнями. Цей вид семінару не передбачає підготовки письмових доповідей чи рефератів.

Семінар-розгорнута бесіда, як правило, має таку структуру: організація групи - вступне слово викладача - власне бесіда - підведення підсумків заняття.

2. Семінар-повідь (повідомлення). Такий вид семінару потребує ґрунтовнішої підготовки, використання кількох джерел інформації. На семінарі доповідач послідовно викладає свої думки, аргументує їх вагомими

фактами, ілюструє переконливими прикладами. Решта здобувачів уважно його слухають, щоби бути готовими до доповнень, підтверджуючи чи спростовуючи викладене. Цей вид семінару має великі педагогічні можливості, але для їх реалізації потрібна достатня активність здобувачів.

Доповідь та повідомлення мають три частини: **вступ, основний зміст, висновки**. Кожна з них відіграє окрему роль, а у цілому вони мають забезпечити цілісність розкриття теми виступу. Якість виступу значною мірою залежить від чіткості його побудови, здатності довести висунуті твердження та від аргументації висновків.

а) Вступ – у вступі аргументується вибір даної теми, міра її актуальності. Виступаючий коротко повідомляє про здійснену роботу – об'єм використаної літератури, методи узагальнення опрацьованої інформації (аналіз витоків та генези проблеми, порівняльний аналіз, аналіз динаміки змін етапів творчості досліджуваних мислителів, аналіз взаємних впливів окремих вчень).

Така інформація дозволяє слухачам більш детально зорієнтуватися щодо предмету обговорення, налаштуватися на сприйняття думок доповідача, виявити певний інтерес до доповідача, особливо, якщо він використовує об'ємний матеріал, який торкається суттєвих питань сьогодення.

б) Головна частина виступу містить у собі висхідні теоретичні положення та факти, розкриває зміст та методи проведених досліджень, дає аналіз отриманих результатів, узагальнює їх. Важливо, щоби все це відповідало темі виступу, викладалося чітко, послідовно, з розкриттям причинно-наслідкових зв'язків явищ, які розглядаються.

в) Заклучна частина виступу повинна підводити підсумок сказаному і вмішувати узагальнення та висновки. Якщо, на думку того, хто виступає, поставлена проблема потребує подальшого опрацювання, то необхідно підкреслити що саме не допрацьовано й у якому напрямку треба працювати далі.

До семінару-доповіді за змістом і методикою близький семінар, на якому обговорюють реферати і творчі письмові роботи. Для цього необхідно подбати про взаємо рецензування письмових робіт, ознайомитися з роботами і рецензіями на них, відібрати кращі для обговорення на заняттях.

3. Семінар-диспут. Правильна його організація захоплює здобувачів, пробуджує інтерес до предмета, сприяє глибокому засвоєнню навчальної інформації, виховує принциповість, розвиває логічне мислення і мовленеву діяльність.

Для семінару-диспуту слід чітко і конкретно сформулювати тему і залучити до роботи всю групу. Перелік його питань має містити явні та приховані суперечності. Це спонукає думати, сперечатися, доводити свою точку зору. Керуючи диспутом, викладач повинен виявляти тактовність, коректність, уважність.

За своєю структурою семінар-диспут містить: **вступне слово, власне дискусію і підбиття підсумків**.

Теми семінарів та окремих виступів на них розробляються кафедрами, а здобувачам надається право їх вибирати. Якщо ж хтось із

здобувачів самостійно працює над якоюсь науковою проблемою, тоді він може запропонувати свою власну тему. Її вибір для здобувача має важливе значення, поскільки визначає іноді характер майбутньої наукової роботи.

Тема для виступу на семінарі має бути цікавою для доповідача, бути новою та проблематичною, а також містити у собі перспективи подальшої роботи над нею. Лише за таких умов опрацювання вибраної теми може принести задоволення, розвинути творчу активність і дати позитивний результат як в учбовій діяльності, так і в наукових пошуках.

Підготовка до семінарських занять.

Підготовка до семінарських занять, порівняно до інших практичних занять, є більш складною. Що, перш за все, пов'язано з необхідністю самостійного вибору та опрацювання літератури, її аналізом, міркуванням над структурою виступу на семінарі.

Для виступу з *повідомленням, доповіддю, рефератом* необхідно скласти *план, тези чи текст виступу*. Тому доцільно починати підготовку до семінару відразу після отримання теми виступу. При цьому характер підготовки залежить від учбової дисципліни, виду семінару та від того, в якій ролі виступатиме здобувач на семінарі: доповідачем чи лише учасником обговорення, виступатиме з повідомленням чи рефератом за матеріалами своєї роботи.

Коли ж участь в семінарі зводиться до обговорення питань, висунутих керівником семінару чи коли необхідно обговорювати доповіді (повідомлення), реферати інших здобувачів, тоді підготовка зводиться до опрацювання літературних джерел, осмислення тих питань, які треба буде обговорювати.

Більш складною є підготовка до виступу на семінарах з *повідомленням чи докладом*. Повідомлення роблять з якогось одного питання з ціллю його розкриття чи як постановку питання.

Доповідь же присвячується певній темі. Вона може бути складена як огляд опрацьованої літератури за результатами конкретного наукового дослідження.

Підготовка до доповіді:

1. уточнення та осмислення теми;
2. формулювання цілі виступу;
3. визначення основних питань для доповіді;
4. підбір фактичного матеріалу (теоретичних положень, прикладів з практики та інше);
5. вибір необхідного матеріалу та його аналіз;
6. опрацювання плану виступу;
7. написання повного тексту виступу чи тез, в окремих випадках – розгорнутого плану.

Слід пам'ятати, що немає потреби перенасичувати доповідь чи повідомлення фактами, цифрами, непроаналізованим, неузагальненим,

бездоказовим матеріалом – це знижує його цінність та приховує сенс матеріалу.

Підготовка до виступу на семінарі вимагає опрацювання певної літератури, що має супроводжуватися записами. Серед них найбільш поширеними є **план та конспект**.

1. План літературного джерела може бути *загальним і тематичним*. У **загальному плані** дається послідовний перелік питань, які у ньому висвітлюються; **тематичний план** – це перелік тем та питань, яким присвячено це джерело. Робота над планами вимагає вдумливого ставлення до тексту, уточнює і робить більш повним уявлення про структуру та зміст даного твору чи документу, сприяє більш глибокому засвоєнню смислу джерела.

Конспектування – ефективна форма запису, так як є стислим викладом основного змісту прочитаного. Існує три способи конспектування:

- **текстуальний** – викладення змісту словами автора, себто дослівне виписування цитат із тексту, що вивчається;
- **вільний** – короткий виклад прочитаного своїми словами;
- **комбінований** – вміщує у собі перший та другий способи. І є найбільш раціональним. Його складання вимагає поглибленого, вдумливого читання, творчого підходу до викладення змісту прочитаного, щоби вибрати необхідні цитати, а інший текст викласти своїми словами, висловивши його точний зміст у більш стислій формі.

2. Іноді здобувач працює одночасно над декількома джерелами з однієї й тієї ж теми. У такому випадку практикується **зведений конспект** кількох творів, що пов'язані загальною проблемою (тематичний конспект). Для складання такого конспекту рекомендується спочатку прочитати всі необхідні джерела, складаючи план кожного з них, а вже потім скласти загальний план усіх джерел. В основу покладається те джерело, в якому дана тема висвітлена найбільш повно. У процесі конспектування основного твору в необхідних місцях вписуються цитати чи коротко, своїми словами, викладаються положення, аргументи, висновки та факти з інших джерел (у конспекті вони повинні називатися).

3. У роботі над книгою можуть виникати власні думки, узагальнення, доповнення, питання, які необхідно включати в конспект з поміткою про належність їх автору даного конспекту. Конспектування літератури є лише підготовчим етапом для складання плану і тексту виступу. В окремих випадках конспект може використовуватися під час доповіді чи повідомлення на семінарі.

4. Удало складений план і текст є необхідною, але недостатньою умовою успішного виступу на семінарі. Успіх визначається не лише важливістю та актуальністю теми, підбором теоретичного та практичного матеріалу, але і тим, як це звучить у усному виступі, оскільки невідривне читання погано сприймається на слух. Значно цікавіше слухати вільний виклад матеріалу в руслі підготовленого тексту. Тому необхідно намагатися розкривати основний зміст виступу вільною мовою, використовуючи записи лише для цитування та

формулювання висновків. Сама мова має бути чіткою, послідовною, граматично правильною.

Критерії оцінки участі в семінарських заняттях.

Подуються критерії оцінювання у вигляді умов, виконання яких забезпечує максимальну оцінку.

Приклад.

Максимальна оцінка проставляється за умови:

1. коректного і вичерпного обґрунтування запропонованих для розгляду проблемних ситуацій;
2. вичерпного теоретичного обґрунтування та ілюстрація відповідей прикладами;
3. прояву під час обговорень доповідей та повідомлень глибоких пізнань теоретичного матеріалу певної дисципліни, використання положень інших дисциплін;
4. вичерпного обґрунтування тез і пропозицій, що сформульовані у відповідях на поставлені питання, чітка логіка міркувань;
5. вичерпної аргументації та її відповідності точці зору, що відстоюється;
6. коректного використання фактичного матеріалу при відповідях на поставлені питання;
7. вільного володіння понятійним апаратом певної галузі знань, точне використання спеціальних термінів та їх визначень;
8. самостійності при вирішенні поставлених завдань, відповідях на запитання;
9. ініціативи в обговоренні проблем, доповідей та зауважень;
10. чіткості побудови доповіді, доказовості висловлюваних тверджень, аргументації висновків.

Враховуючи зазначені положення, оцінювання успішності навчання здобувачів наукового ступеню доктора філософії здійснюється за 100-баловою шкалою, яка переводиться відповідно в національну шкалу («зараховано», «не зараховано») та шкалу Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ЄКТС – A, B, C, D, E, FX, F).

Рівень знань оцінюється:

- «зараховано, «відмінно» A - від 90 до 100 балів. Здобувач виявляє особливі творчі здібності, вміє самостійно знаходити та опрацьовувати необхідну інформацію, демонструє знання матеріалу, проводить узагальнення і висновки. Був присутній на лекціях та семінарських заняттях, під час яких давав вичерпні, обґрунтовані, теоретично і практично правильні відповіді, має конспект з виконаними завданнями до самостійної роботи, презентував реферат (есе) за заданою тематикою, проявляє активність і творчість у науково-дослідній роботі;

- «зараховано, «добре» B - від 82 до 89 балів. Здобувач володіє знаннями матеріалу, але допускає незначні помилки у формуванні термінів, категорій, проте за допомогою викладача швидко орієнтується і знаходить правильні відповіді. Був присутній на лекціях та семінарських заняттях, має конспект з

виконаними завданнями до самостійної роботи, презентував реферат (есе) за заданою тематикою, проявляє активність і творчість у науково-дослідній роботі;

- «зараховано», «добре» С - від 74 до 81 балів – Здобувач відтворює значну частину теоретичного матеріалу, виявляє знання і розуміння основних положень, з допомогою викладача може аналізувати навчальний матеріал, але дає недостатньо обґрунтовані, невичерпні відповіді, допускає помилки. При цьому враховується наявність конспекту з виконаними завданнями до самостійної роботи, реферату та активність у науково-дослідній роботі;

- «зараховано», «задовільно» D - від 64 до 73 балів. Здобувач був присутній не на всіх лекціях та семінарських заняттях, володіє навчальним матеріалом на середньому рівні, допускає помилки, серед яких є значна кількість суттєвих. При цьому враховується наявність конспекту з виконаними завданнями до самостійної роботи, рефератів (есе);

- «зараховано», «задовільно» E - від 60 до 63 балів. Здобувач був присутній не на всіх лекціях та семінарських заняттях, володіє навчальним матеріалом на рівні, вищому за початковий, значну частину його відтворює на репродуктивному рівні, на всі запитання дає необґрунтовані, невичерпні відповіді, допускає помилки, має неповний конспект з завданнями до самостійної роботи.

- «не зараховано», «незадовільно з можливістю повторного складання» FX – від 35 до 59 балів. Здобувач володіє матеріалом на рівні окремих фрагментів, що становлять незначну частину навчального матеріалу.

- «не зараховано», «незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни» F – від 0 до 34 балів. Здобувач не володіє навчальним матеріалом.

Таблиця відповідності результатів контролю знань за різними шкалами

Сума балів за 100-бальною шкалою	Шкала ЕСТ8	Національна шкала	Оцінка за національною	
			для іспиту	для заліку
90-100	A	відмінно	відмінно	зараховано
82-89	B	дуже добре	добре	
74-81	C	добре		
64-73	D	задовільно	задовільно	
60-63	E	достатньо		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторної здачі семестрового контролю	незадовільно	не зараховано
1-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням залікового	незадовільно	не зараховано

МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Види контролю		Складові оцінювання
поточний контроль, який здійснюється у ході: проведення практичних занять, виконання індивідуального завдання; проведення консультацій та відпрацювань.		50%
підсумковий контроль, який здійснюється у ході проведення заліку, іспиту.		50%
Методи діагностики знань (контролю)	фронтальне опитування; наукова доповідь, реферати, усне повідомлення, індивідуальне опитування; робота у групах; ділова гра, розв'язання ситуаційних завдань, кейсів, практичних завдань, залік, іспит	

3. ЗМІСТ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Змістовий модуль 1. Право в умовах сучасних суспільних викликів

Тема 1. Сучасні концепції праворозуміння

1. Неопозитивізм.
2. Аналітична юриспруденція.
4. Сучасний юснатуралізм.
5. Критичні правові дослідження.
6. Інтегральне праворозуміння.

Методичні рекомендації.

Природа права зумовлена наявністю в ньому двох основних компонентів: природного і позитивного. Такий розподіл свідчить про діалектичний характер розвитку права, що включає абстрактно загальні (природно-правові) і конкретні (позитивні) сторони.

Природне право (*jus naturale*) – це природжені, невідчужувані, невід'ємні, зумовлені природою людини, людським розумом, загальними етичними принципами правила поведінки, які існують незалежно від держави і поширюються на всі часи і народи. Природне право є сукупністю ідеальних, глибоко етичних і надзвичайно справедливих уявлень про право. Воно виникло задовго до держави і може існувати поза нею.

Позитивне право – закріплений в офіційних джерелах права нормативний регулятор, на основі якого визначаються межі дозволеної та належної поведінки людей, а компетентними державними органами виносяться юридично обов'язкові рішення. Позитивне право є результатом державної правотворчої діяльності. Офіційні джерела права виражають лише деяку частину природного права. Вся решта права існує у вигляді принципів, правосвідомості, інших правових явищ.

Концепція праворозуміння – це певний напрям у пізнанні сутності та соціального призначення права. Сучасні концепції праворозуміння можна умовно звести до трьох метаконцепцій: аксіологічної (природно-правової); соціологічної; нормативістської (позитивістської). Сучасна зарубіжна юриспруденція стоїть на позиціях або повної несумісності цих трьох концепцій, або їхньої дії в принципово різних сферах юридичного знання: аксіологія є сферою філософії права, соціологія – сферою загальної теорії права, а нормативізм – область вивчення галузей позитивного права. Деякі учені надають перевагу інтеграційному праворозумінню, що враховує та об'єднує все цінне з метаконцепцій праворозуміння.

Якщо абстрагуватися від світоглядних установок, на яких базуються відповідні концепції, й зосередитися на формах буття права, на яких фокусується увага цих концепцій, то його розуміння як феномена, що існує в різних виявах, безперечно, збагатиться. І в цьому контексті здобутки зазначених концепцій не тільки можливі, а й необхідні.

Природно-правовий тип праворозуміння акцентує увагу на праві як духовному феномені, на ідеалах справедливості, індивідуальної свободи, рівності, суспільної злагоди та інших цінностях, без яких право неможливе.

Юридико-позитивістський тип праворозуміння зосереджує увагу на нормативно-інституціональних аспектах права, без яких такі його вимоги, як визначеність, передбачуваність, упорядкованість, стабільність тощо – недосяжні.

Соціологічний тип праворозуміння зміщує акцент з абстрактних ідеалів і нормативно-правових текстів у площину конкретного, динамічного функціонування права, його дії в реальному житті, насамперед, у правовідносинах та юридичних рішеннях, без чого ідеали та юридичні тексти перетворюються на декларації й перестають бути правом.

Критично-правові дослідження доводять, що в мікроареалі зазвичай діють традиційні норми, які історично склалися в соціумі впродовж століть, у макроареалі реалізується рецептування основних ідей у межах, як правило, власної правової системи (наприклад, певна правова система рецептує ідеї чи інститути з романо-германського права). На рівні мегаареалу діє синергетичний закон: процеси на мікро– й макрорівнях взаємопідсилюються й у підсумку охоплюють інтереси в планетарних масштабах.

З опертям на діалектичну логіку розкривається сутність інтегративного праворозуміння як спроби здійснити синтез суперечливих підходів до осмислення права, процес інтегрування праворозуміння осмислюється як зняття суперечностей у розвитку правових явищ, а інтегрованість постає як включення окремих моментів такого розвитку до складу динамічної цілісності. Інтегрування відмінних праворозуміння є завданням, яке може бути здійснене на засадах діалектичної, а не формальної логіки, а також із збереженням відмінностей та суперечностей між об'єднуваними концептуальними елементами.

Пошуки абсолютної формули розуміння права не є перспективними. Юридичній науці і практиці слід віддавати перевагу плюралістичним підходам до розуміння права і вивчати різні визначення права.

Тема 2. Проблема формування загальної теорії права

1. Теорія права: національний, інтеграційний та міжнародний вимір.
2. Правові дефініції у міжнародному та національному праві.
3. Системоутворюючі категорії міжнародного і національного права.
4. Специфіка категорій міжнародного і національного права.

Методичні рекомендації.

Вивчаючи систему національного (внутрішньодержавного) права, ми стикаємося з питаннями його співвідношення з міжнародним правом, тобто з нормами і принципами, що регулюють відносини між державами і міжнародними організаціями, а також у деяких випадках відносини цих суб'єктів з іншими особами.

Існують дві основні концепції співвідношення міжнародного і національного права: моністична та дуалістична.

Сутність моністичної концепції полягає у визнанні існування єдиної системи права, складовими якої є міжнародне і національне право. Отже, в такому випадку відсутня потреба у закріпленні спеціальних юридичних механізмів застосування міжнародного права на національному рівні. При цьому пріоритет має або міжнародне, або національне право, що дає змогу виділити два різновиди моністичної теорії – доктрину примату міжнародного права і доктрину примату внутрішньодержавного права.

Дуалістична теорія, навпаки, визнає самостійний характер цих двох систем права, наявність у кожної із них власних джерел і механізмів реалізації права. При цьому необхідною умовою трансформації норми міжнародного права у внутрішньодержавну систему та її введення в дію на національному рівні зазвичай є видання відповідного правового акта.

У сучасних умовах домінуючим стає саме дуалістичний підхід, який підкреслює тісну взаємодію національного і міжнародного права та визнає примат останнього.

Цей підхід відображено в ч. 3 ст. X Декларації про державний суверенітет України, згідно з якою Україна "визнає... пріоритет загально-визнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права". Крім того, у ст. 18 Конституції України проголошено, що зовнішньополітична діяльність України здійснюється за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права.

Співвідношення норм міжнародного і національного права залежить насамперед від того, в якому джерелі закріплено ту чи іншу норму міжнародного права – міжнародному договорі, міжнародному звичаї, обов'язкових нормативних резолюціях міжнародних організацій. Крім того, допоміжним джерелом міжнародного права визнаються судові рішення і міжнародно-правова доктрина.

Внутрішньодержавна дія міжнародного права не вичерпується тільки виконанням міжнародно-правових норм. Так, органи державної влади мають тлумачити норми національного права (наприклад, норми, які визначають права людини або процедуру проведення виборів) з урахуванням норм і принципів міжнародного права..

Тема 3. Поліцентризм та поліджерельність сучасного права

1. Суб'єкти правотворення.
2. Демоніфікація правотворчості державної влади.
3. Судова правотворчість.
4. Звичаєве право на сучасному етапі розвитку людства.
5. Трансформація джерел міжнародного і національного права.

Методичні рекомендації.

Правотворчість – це правова діяльність держави за участю громадянського суспільства (у передбачених законом випадках), пов'язана із встановленням (санкціонуванням), зміною, скасуванням юридичних норм. Правотворчість виражається у формуванні, систематизації, прийнятті та оприлюдненні нормативно-правових актів.

Головне призначення правотворчості – встановлення нових правових норм. Зміна і скасування застарілих правових норм сприяє затвердженню нових і, відтак, вони входять до його складу як допоміжні прояви правотворчості.

Ознаки правотворчості:

- 1) здійснюється державою безпосередньо або з її попереднього дозволу, а також громадянським суспільством (народом) і його суб'єктами;
- 2) полягає у створенні нових норм права або в зміні чи скасуванні чинних норм;
- 3) набуває завершення в письмовому акті-документі, який називається нормативно-правовим актом;
- 4) відбувається відповідно до правового регламенту, тобто процедури, яка встановлюється правовими нормами;
- 5) має конкретно-цільову і організаційну спрямованість.

Правотворчість не можна зводити до законотворчості. Законотворчість є виключною монополією представницьких вищих органів держави (в Україні – Верховної Ради) або народу (громадянського суспільства) у передбачених законом випадках.

Законотворчість – важлива складова частина правотворчості, яка закінчується прийняттям законів. Результат правотворчості – всі нормативно-правові акти: закони, укази, розпорядження, рішення та ін. Вони з'являються внаслідок складної діяльності вищих державних органів, органів місцевого самоврядування, місцевої державної адміністрації, комерційних і некомерційних організацій, трудових колективів.

Правотворчість – один з важливих напрямків функціонування громадянського суспільства і держави, одна з правових форм («оболонок») їх діяльності. Її слід відрізнити від право творення.

Правотворення – всі форми і засоби виникнення, розвитку та зміни права, у тому числі і правотворчість.

Правотворчість – поняття вужче, ніж право творення, вона – частина правоутворення, його самостійна і вирішальна стадія (вищий рівень). Ініціативу, пропозицію про необхідність прийняття того чи іншого закону не можна вважати правотворчістю, хоча з ініціативи може початися правотворчість.

Суб'єкти правотворчості – народ, Верховна Рада України, Верховна Рада АРК, Президент України, Кабінет Міністрів України, міністерства і відомства, місцеві органи влади і управління.

Джерела міжнародного права – це зовнішня форма виразу норм та основних принципів міжнародного права.

Процес формування сучасної системи джерел міжнародного права засвідчує, що деякі з джерел міжнародного права свого часу відігравали суттєву роль у формуванні та розвитку міжнародного права, але згодом втратили своє значення та не є джерелами сучасного міжнародного права, як, наприклад, Вселенські збори. Інші – виникли з самого початку та й зараз відіграють суттєву роль як джерела міжнародного права. Найяскравішим прикладом такого виду джерел є міжнародно-правовий звичай.

Найбільш загальновизнаним є перелік джерел міжнародного права, який міститься у ст. 38 Міжнародного Суду ООН. Відповідно основними джерелами міжнародного права є міжнародний договір та міжнародний звичай. Також роль джерела визнається й за загальними принципами права, хоча практика доводить, що загальні принципи права надто рідко застосовуються, отже, можуть розглядатись лише як допоміжні джерела. Крім того, до допоміжних джерел належать рішення міжнародних організацій та судових установ, а також доктрина міжнародного права.

Тема 4. Диференціація та фрагментація права у сучасних умовах

1. Галузева диференціація національного і міжнародного права.
2. Підгалузі права та перспективи їх перетворення на галузі права.
3. Фрагментація національного і міжнародного права.
4. Міждержавні правові системи.

Методичні рекомендації.

В основі системи права лежать юридичні приписи, що групуються у середині її як цілісні композиції. Вони відбивають у системі права такі якості, як об'єктивність, узгодженість правових норм, їхню єдність, розходження, спроможність відокремлення та ін.

Під системою розуміється складноорганізоване ціле, яке містить окремі елементи, об'єднані різноманітними зв'язками та взаємовідносинами. Будь-яка система передбачає два основні компоненти: структуру – обумовленість і «набір» стосовно самостійних елементів в рамках єдиного (процесу, явища); взаємодію елементів структури.

Структура – стійка єдність елементів, закон зв'язку яких виражає впорядкованість, стійкість відносин, вона забезпечує зберігання цілісності, єдності явища як системи, утворює її каркас. При цьому єдність елементів передбачає їх взаємодію між собою, що є способом існування системи. Завдяки взаємодії кожний елемент набуває своєрідних властивостей, притаманних системі в цілому. Його функціонування без системи неможливе.

Структура системи права – це внутрішня організація права певного суспільства, яка визначена інтересами держави та потребами практики правового регулювання.

Структурні елементи системи права:

1. Правова норма – первинний, окремо взятий найменший структурний компонент, із якого складаються інститути і галузі права; це загальнообов'язкове, формально визначене правило поведінки людей, що має загальний характер, встановлюється або санкціонується державою, народом (в ході референдуму), іншими уповноваженими суб'єктами для регулювання суспільних відносин і забезпечується державним авторитетом і примусом.

2. Інститут права – це уособлена група юридичних норм, які регулюють певну групу (вид) однорідних суспільних відносин. Інститут права – це перша після норми права правова спільність (наприклад, інститут громадянства та інститут виборчого права в конституційному праві, інститути "купівлі-продажу", "спадкування", "дарування" в цивільному праві, інститут відповідальності посадових осіб в адміністративному праві, та ін.).

Інститут права регулює окрему ділянку, фрагменти, сторони суспільного життя. Він є складовою частиною однієї або кількох галузей права, характеризується тим, що: а) регулює вид більш чи менш значущих суспільних відносин; б) є логічно замкнутою, відокремленою сукупністю норм; в) функціонує автономно, тобто має можливість здійснювати регулювання суспільних відносин незалежно від інших інститутів права (але це не означає, що інститут права не має зв'язків з іншими інститутами права).

Головне призначення інститутів права – у межах своєї групи однорідних суспільних відносин забезпечити суцільне, відносно закінчене регулювання. Інститути права поділяються на галузеві (інститут спадкування) та міжгалузеві (інститут відповідальності за екологічні правопорушення), матеріальні (інститут підряду) та процесуальні (інститут порушення кримінальної справи), регулятивні (інститут міни) та охоронні (інститут кримінальної відповідальності).

3. Родинні інститути однієї й тієї самої галузі права утворюють підгалузі права. Підгалузь права – окрема частина галузі права, що об'єднує норми й інститути, які регулюють спеціальні види суспільних відносин.

На відміну від правових інститутів підгалузь права не є обов'язковим компонентом кожної галузі. Вона виникає тільки у великих за своїм обсягом та за характером галузях права. Так, наприклад, у складі конституційного права вирізняють такі підгалузі, як парламентське, муніципальне право; в цивільному – право власності, зобов'язальне, авторське, спадкове право; у фінансовому – бюджетне, банківське, податкове право.

Галузі права, для яких характерні невеликі обсяги нормативного матеріалу, тісна консолідація, компактність не мають у своєму складі підгалузей права. До них, наприклад, належить процесуальні галузі права.

4. Галузь права – це відносно самостійна сукупність правових норм, спрямована на регулювання певної сфери якісно однорідних суспільних відносин специфічним методом правового регулювання.

Окремою категорією є «правова система». Вона виражає конкретно історичний, реально існуючий комплекс взаємозалежних юридичних засобів і явищ держави, включаючи нормативні, організаційні, соціально-культурні аспекти. Виникнення і розвиток правової системи були обумовлені багатьма чинниками, не лише правовими, але і природними, такими як географічне розміщення, клімат. Серед чинників можна виділити також економічний. Один з багатьох факторів, який вплинув на розвиток правової системи – релігійний, оскільки в силу своєї багатогранності призвів до того, що з плином часу правові системи різних регіонів стали відрізнятися одна від одної. Через самостійний розвиток правова система в кожному із регіонів набула властиві тільки їй риси. Таким чином, сучасний світ складається з великої кількості національних правових систем, кожна з яких відображає правове становище конкретної держави.

Під впливом економічних і політичних інтеграційних процесів відбувається становлення економічної, політичної, правової та інших підсистем соціальної системи. Ці процеси сприяють створенню міждержавних правових систем, на які покладається завдання забезпечення структуризації соціального простору. Міждержавні правові системи в свою чергу впливають на формування соціальних систем.

Міждержавно-правові системи мають складну структуру, адже в їхньому соціальному просторі функціонує як національне (внутрішньодержавне), так і міжнародне (універсальне та автономне) право.

Оскільки правова система є відносно стійкою взаємодією її елементів (суб'єктів), то суб'єктами міждержавної правової системи є держави та інші суб'єкти міжнародного права. Забезпечення належної взаємодії між такими суб'єктами, зокрема шляхом регулювання (погодження) їх поведінки, впливає як на ефективність функціонування самої системи, так і на досягнення її мети – створення відповідного міжнародного правопорядку. Це сприяє належному функціонуванню не тільки регіональних, але й світової системи.

Міжнародне право відносить до суб'єктів права держави та міжнародні організації, а в деяких відносинах – фізичних та юридичних осіб, проте суб'єктами (елементами) міждержавно-правових систем виступають, як правило, держави, інколи міжнародні організації. Водночас правосуб'єктність

держав, міжнародних (міждержавних) організацій, ТНК та інших суб'єктів є критерієм їх включення до структури правової системи.

Міждержавна правова система як цілісна впорядкована сукупність суб'єктів міжнародного права, як і будь-яка інша правова система складається з трьох основних частин: інституційної, функціональної та нормативної.

Тема 5. Сила права та ефективність правового регулювання

1. Сила права та право сили: онтологічна протилежність.
2. Ефективність правового регулювання: проблема критеріїв.
3. Шляхи оптимізації правового регулювання.

Методичні рекомендації.

Слід виділяти два варіанти тлумачення терміну сила права: міркувати про його понятійний статус і значеннєве наповнення. Ці варіанти обмежені так званими позитивістською та природно-правовою парадигмами права. Тож, коли говорити про «позитивістську» парадигму права, то в контексті обговорюваної проблеми сили права певний досвід праксеологічного характеру ми вже маємо.

У межах «позитивістського» підходу вибудовується досить проста схема розуміння сили права, де норми й цінності правової культури покликані легітимувати нормативні акти й судові рішення, а ті, своєю чергою, покликані розв'язувати конкретні практичні проблеми в політичній сфері суспільства. Але такий варіант «сили права» межує не стільки з декларованою Конституцією «волею народу», скільки з «політичною доцільністю» її (волі) представників, котрі мають реальну владу. Цей варіант відбиває інтереси конкретних груп і за умов нестабільних політичних соціальних структур, що відображають реальну боротьбу «без правил» у сфері економічних інтересів, призводить, зрештою, до девальвації права як такого.

Інший варіант тлумачення терміна «сила права» бере свій початок від так званої школи природного права, в якій чітко диференціюється закон і право. Це дозволяє, врешті-решт, розділити зміст феномена «сила права» з огляду на аспекти його буття як поняття доктринального й на аспекти існування як терміна процесуального. Стосовно першого аспекту, то він, так чи інакше, зводиться до того, наскільки фундаментальні цінності права – справедливість, свобода, права людини – є соціально значущими й головними в політико-правовій культурі суспільства, наскільки вони реально затребувані в чинній правотворчості, а не з огляду на звичні політико-ідеологічні декларації; більше того, наскільки вони затребувані на рівні світоглядних настанов простих громадян – носіїв повсякденної свідомості.

Безумовно, такий підхід має більші, ніж позитивізм, евристичні можливості в роз'ясненні змісту феномена «сила права». Тут охоплюються два аспекти явища, причому значущість доктринального аспекту не зводиться до політичного контексту, а підносить право до його субстанціонального змісту – бути поза політикою.

Коли ми говоримо про силу права, ми через це повертаємося до універсальних цінностей людського буття, не підвладних жодній політичній та ідеологічній ерозії. Ясна річ, можна бути беззаперечно переконаним, що сила права є певною мірою «універсальним» феноменом, чия якісна визначеність незмінна «для всіх часів і народів». Тоді залишається тільки з'ясувати, чи має місце взагалі саме існування сили права в тих або інших культурно-історичних чи субцивілізаційних умовах.

Ефективність правового регулювання – досягнення юридичними нормами мети, визначеної при їх виданні, за умови відповідності, такого досягнення, духу і принципам права.

Ефективність – позитивний результат, наслідок якогось явища, дієвість певних заходів, дій, приписів.

Критерій ефективності правових норм (і права в цілому) – міра досягнення цілей, поставлених перед ними.

Види цілей правових норм: близькі й кінцеві; прямі й непрямі.

Мета правового регулювання – укріпити суспільні відносини, сприяти їх розвитку, оскільки найважливіший і безпосередній результат правового регулювання полягає завжди в правомірній поведінці громадян.

Цілі правового регулювання:

закріплення за допомогою юридичних засобів уже існуючих суспільних відносин;

стимулювання тих суспільних відносин, що вже існують і відповідають загальному інтересу суспільства;

створення умов для виникнення і розвитку нових форм суспільних відносин;

вилучення з практики соціально небезпечних відносин.

Обставини визначення ефективності юридичної норми:

цілі, що були поставлені при виданні норми права;

реально досягнуті результати.

Чинники ефективності правового регулювання:

1. Відповідність вимог норм права рівню соціально-економічного розвитку суспільства.

2. Рівень досконалості законодавства.

3. Рівень правової культури громадян.

Підвищення ефективності правового регулювання: подальший розвиток норм щодо економіки (підприємництво); розвиток норм щодо державного суверенітету (верховенство та незалежність державної влади); розвиток норм щодо національного суверенітету (повновладдя нації, політична свобода, самовизначення, збереження самобутності мови, культури, історії як джерел правового регулювання).

Тема 6. Юридична діяльність в сучасних умовах

1. Правова діяльність, юридична діяльність, юридична практика: співвідношення та критерії розмежування.

2. Нові види юридичної діяльності.
3. Правнича професія.
4. Параюридична діяльність.

Методичні рекомендації.

Одним із напрямів, що змістовно наповнюють поняття соціальної діяльності, є юридична діяльність

Діяльність у правовій сфері суспільства існує і як методологічний, пояснювальний принцип, засіб, підхід, за допомогою яких вивчають правові явища і результатом використання яких є поняття та теоретичні конструкції, зокрема правової діяльності, правопорушення, правомірної поведінки, і як процес правового життя, реально здійснювані наукова юридична діяльність, навчальна діяльність у юридичних закладах, практична діяльність суддів, прокурорів, слідчих, адвокатів та інших юристів або правотворча, правозастосовна діяльність, реалізація суб'єктивних прав та юридичних обов'язків тощо.

Основні складові та характеристики правової практичної діяльності містять:

- зміст, який включає її суб'єктів, учасників, правових дій, засобів, завдань, цілей, мотивів, результатів тощо;
- внутрішня організація (форма, структура), яка розкривається через поняття правових процесів, режимів, процедур, стадій, процесуальних проваджень тощо;
- зовнішня форма, що виявляється і визначається у поняттях правотворчих та правозастосовних актів, судових рішень, подань прокурорів, угод, актів тлумачення чи інтерпретації нормативно-правових актів, промов адвокатів у судах, скарг, заяв і т. ін.;
- види правової діяльності, зокрема правотворчої, правозастосовної, правореалізуючої, контрольної, наглядової, установчої або слідчої, адвокатської, суддівської, прокурорської, арбітражної, нотаріальної або нормативної, конкретизаційної, інтерпретаційної, інтерпретаційної правової діяльності;
- зовнішні зв'язки з навколишнім середовищем, тобто її функції, соціальна цінність, призначення, результативність, ефективність.

Проте не будь-яка правова практична діяльність є юридичною, так само як і не будь-яка юридична діяльність є практичною. Юридичну практичну діяльність необхідно відрізнити як від юридичної наукової та освітянської діяльності, так і від правової практичної діяльності, правової поведінки, правовідносин, реалізації суб'єктивних прав та обов'язків, правової активності, правових форм соціальної діяльності тощо.

Унікальною та універсальною властивістю, притаманною лише юридичній діяльності, є її юридичність.

Юридичність як якісна особливість професійної діяльності юриста на сутнісному рівні відображає її природу, місце, роль і призначення в правовій

сфері, відрізняє її від інших видів соціальної, професійної, правової діяльності та правової поведінки або правових форм соціальної діяльності.

Юридичність доцільно розглядати як особливий прояв правової форми соціальної діяльності, в якій правова форма стає об'єктом діяльності, проте й сама ця діяльність має правову форму, іншими словами, юридичність - це властивість особливої соціальної діяльності: для якої право є основним об'єктом діяльності; суб'єкти якої володіють правовими знаннями, вміннями і навиками; у процесі якої вплив на об'єкт здійснюється переважно з використанням правових засобів; яка особливо суворо регламентується правовими нормами; здійснюється тільки для досягнення правової мети; результати якої мають правове значення.

Юридична діяльність спрямована на право, здійснюється за допомогою правових засобів, регулюється правовими нормами, тягне за собою правові наслідки, оцінює соціальні явища з погляду права й оцінюється правом. Знання права для юриста є професійним обов'язком.

У нормативних джерелах під юридичною практикою розуміють: юридичне обслуговування суб'єктів права, зокрема надання консультацій та роз'яснень з юридичних питань, складання заяв, скарг та письмових довідок правового характеру, здійснення представництва інтересів суб'єктів права у юридичних справах, здійснення правового обслуговування їх зовнішньоекономічної діяльності тощо; практику судової, прокурорської, слідчої діяльності тощо.

Метою юридичної практичної діяльності є захист прав, свобод і законних інтересів суб'єктів права; сприяння визнанню й домінуванню загальнолюдських цінностей та права у суспільстві; забезпечення правності діянь суб'єктів права та охорона правопорядку. Мета юридичної практичної діяльності конкретизується у її завданнях, які нормативно визначені у відповідних законах.

Необхідність розширення доступу до правосуддя створює потребу залучення до правопросвітництва осіб, які не мають юридичної освіти.

Для того, щоб допомогти бідним верствам населення у питаннях роз'яснення змісту законів, різних адміністративних процедур, для ведення від їхнього імені переговорів, для підготовки документів не процесуального характеру, а також для розповсюдження інформаційних матеріалів по всьому світу впроваджується практика параюристів (paralegals) – осіб, які не мають юридичної освіти, але пройшли спеціальне навчання, розраховане на допомогу членам локальної спільноти у найбільш типових питаннях.

Параюристи, яких інколи також називають «босоногі юристи» (Ward Berenschot, Taufik Rinaldi) шукають конкретні законні рішення для випадків несправедливості у громаді. Так, вони є сполучною ланкою між законом і реальним життям.

Представники державної системи безоплатної правової допомоги вважають, що в місцевих громадах найбільш імовірно параюристами можуть бути представники сервісних організацій, органів місцевого самоврядування чи виконавчої влади, а також студенти юридичних факультетів. Окрім того, в

деяких випадках функції параюристів можуть брати на себе соціальні працівники та волонтери, вони мають змогу комунікувати з людьми, які перебувають в складних життєвих обставинах.

Якщо професійні юристи вирішують індивідуальні питання своїх клієнтів, параюристи завжди діють як спільнота і допомагають спільноті.

Тема 7. Право та сучасні інформаційні технології.

1. Електронний суд. Концепція електронного суду України.
2. Інформаційні технології у судівництві.
3. Електронний документообіг. Електронний цифровий підпис.
4. Правовий тезаурус.
5. Використання ІПС в практичній діяльності юриста.

Методичні рекомендації.

Стрімкий розвиток інформаційно-комунікативних технологій у сучасному світі, безумовно, здійснив суттєвий вплив на організацію правового регулювання. Одним з таких проявів, стало формування єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС) – сукупність інформаційних та телекомунікаційних підсистем (модулів), які забезпечують автоматизацію визначених законодавством та цим Положенням процесів діяльності судів, органів та установ в системі правосуддя, включаючи документообіг, автоматизований розподіл справ, обмін документами між судом та учасниками судового процесу, фіксування судового процесу та участь учасників судового процесу у судовому засіданні в режимі відеоконференції, складання оперативної та аналітичної звітності, надання інформаційної допомоги суддям, а також автоматизацію процесів, які забезпечують фінансові, майнові, організаційні, кадрові, інформаційно-телекомунікаційні та інші потреби користувачів ЄСІТС.

Модулі ЄСІТС

- Офіційний веб-портал «Судова влада України»;
- Єдиний державний реєстр судових рішень;
- Офіційна електронна адреса (Електронний кабінет);
- Єдина підсистема управління фінансово-господарськими процесами;
- Єдиний контакт-центр судової влади України;
- Модуль «Автоматизований розподіл»;
- Підсистема «Електронний суд»;
- Модуль «Судова статистика».

До її складу ЄСІТС має увійти, також і Єдиний державний реєстр судових рішень, і система автоматизованого арешту коштів у рамках виконавчого провадження, а адміністратор ЄСІТС матиме доступ до інформації Єдиного державного демографічного реєстру.

Підсистема «Електронний суд» – це підсистема, що забезпечує обмін процесуальними документами (надсилання та отримання документів) в електронній формі між судами, органами та установами системи правосуддя,

між судом та учасниками судового процесу, між учасниками судового процесу.

Відповідно до вимог процесуального законодавства з початком функціонування підсистем (модулів) ЄСІТС адвокати, нотаріуси, приватні виконавці, арбітражні керуючі, судові експерти, державні органи, органи місцевого самоврядування та суб'єкти господарювання державного та комунального секторів економіки реєструють офіційні електронні адреси в ЄСІТС в обов'язковому порядку.

Інші особи матимуть право зробити те саме в добровільному порядку.

Тим, хто зареєструє офіційні електронні адреси в системі, суд надсилатиме документи виключно в електронній формі на ці електронні адреси. Вони, в свою чергу, надсилають документи до суду через ЄСІТС з обов'язковим використанням електронного цифрового підпису (далі - ЕЦП).

За допомогою сервісу Електронного суду учасники судового процесу можуть подавати до суду процесуальні документи (позовні заяви, клопотання тощо) в електронному форматі.

Після успішної відправки позовної заяви чи інших документів учасник судового процесу може відслідковувати рух та стан розгляду свого документа в суді. Інформація про доставку документа, його реєстрацію та інші відомості надсилаються до електронного кабінету автора в автоматичному режимі.

Також, учасник судового процесу за допомогою сервісу Електронного суду може сплатити судовий збір та інші платежі у режимі онлайн, сформувати та надати електронне доручення іншій особі, та додатково отримувати:

- веб-посилання на тексти всіх сформованих судом процесуальних документів по справі, в якій учасник процесу приймає участь: судові рішення, судові повістки, виклики тощо;

- інформацію про отримані та зареєстровані вхідні документи по справі разом з документами в електронному форматі;

- інформацію про отримані документи по справі від інших учасників разом з документами в електронному форматі;

- електронні документи, що спричинили зміну стану розгляду справи, протоколи автоматизованого розподілу, тощо.

Правовий тезаурус — це універсальний словник термінів юридичної науки, який систематизує і репрезентує правові знання через структуру ключових понять права, їх взаємовідношення і зв'язки.

Професійна діяльність юриста пов'язана з опрацюванням значних обсягів правової інформації з різних галузей права, аналізом нестандартних правових ситуацій, які виникають під час кваліфікації правопорушень, злочинів, різноманітних суперечливих з точки зору чинного законодавства ситуацій. На сьогодні обсяг правової інформації, що постійно змінюється, настільки великий, що для оперативного доступу до неї, її систематизації, а також своєчасного і коректного використання все більш насущним стає застосування спеціалізованих програмно-технічних засобів.

Саме цій меті служать комп'ютерні правові системи із законодавства, які знайшли широке розповсюдження в науковій, методичній, навчальній роботі провідних юридичних вищих навчальних закладів та в практичній професійній діяльності у галузі права.

У зв'язку з наведеним вище вміння користуватися такими системами стає необхідною умовою успішної професійної діяльності у будь-якій сфері права.

Однією з найбільш розповсюджених і зручних у використанні є правова інформаційно-пошукова система (ІПС) ЛІГА:ЗАКОН.

Метою її функціонування і розвитку є надання доступу широкому колу користувачів до систематизованої актуальної інформації правового і ділового характеру, яка задовольняє вимогам максимальної оперативності й надійності. Виконання зазначеної мети досягається шляхом розробки і щоденного супроводу інформаційно-програмних продуктів різного тематичного та професійного ступеня складності, що задовольняють різним інформаційним і аналітичним потребам.

Змістовий модуль 2. Держава в умовах сучасних суспільних викликів

Тема 8. Сучасна держава: множинність підходів до визначення

1. Типологія сучасної держави: формальний та ціннісно-нормативний підходи.
2. Теорія ліберального імперіалізму та постсучасної держави Роберта Купера.
3. Ціннісно-нормативне розуміння сучасної держави. Ознаки сучасної держави.
4. Параметри сучасної держави. Демократична, правова, соціальна, екологічна та естетична держава.

Методичні рекомендації.

Тип держави – це сукупність держав, що мають схожі загальні риси, які проявляються в єдності закономірностей і тенденцій розвитку, ґрунтуванні на однакових економічних (виробничих) відносинах, однаковому поєднанні загальносоціального та вузькогрупового (класового) аспектів їх сутності, аналогічному рівні культурно-духовного розвитку.

Тип держави характеризується: елітою (класом, соціальною групою), що перебуває при владі; системою виробничих відносин і форм власності, на яких ця влада ґрунтується; системою методів і засобів, які застосовує ця влада для захисту виробничих відносин і форм власності; реальним (а не декларованим) загальносоціальним змістом політики держави, її справжньою роллю в суспільстві; рівнем культурно-духовного розвитку населення держави в цілому і особи зокрема.

Існує два підходи до типології держав: формаційний і цивілізаційний.

Формаційний підхід заснований на марксистському вченні про зміну суспільно-економічних формацій (їх базис – тип виробничих відносин), кожній з яких відповідає свій історичний тип держав. Рабовласницькій суспільно-економічній формації відповідає рабовласницький тип держави, феодальній – феодальний, буржуазній – буржуазний. Формація – це історичний тип суспільства, що ґрунтується на певному способі виробництва. Перехід від однієї суспільно-економічної формації до іншої відбувається внаслідок зміни таких, що віджили, типів виробничих відносин і заміни їх новим економічним ладом.

Переваги формаційного підходу: продуктивна сама ідея поділяти держави на основі соціально-економічних факторів, що, справді, досить істотно впливають на суспільство; він показує поетапність, природно-історичний характер розвитку держави. Джерело розвитку держави замкнуте, на думку представників цієї теорії, в самому суспільстві, а не поза ним. Зміна одного типу іншим – процес об'єктивний, природно-історичний. У цьому процесі кожний наступний тип держави має бути історично більш прогресивним, ніж попередній.

Недоліки: такий підхід багато в чому однолінійний, характеризується зайвою запрограмованістю, у той час як історія різноманітна і далеко не завжди вписується в накреслені для неї схеми; духовні фактори (релігійні, національні, культурні тощо), які часом можуть дуже істотно впливати на природу тієї або іншої держави.

Інший підхід – цивілізаційний – покладає в основу типової класифікації держав поняття «цивілізація», її рівень, досягнутий тими чи іншими народами.

Цивілізація – це соціокультурна система, що включає соціально-економічні умови життя суспільства, етнічні та релігійні основи, ступінь гармонії людини і природи, рівень свободи особи – економічної, політичної, соціальної та духовної.

Прихильники цивілізаційного підходу відкидають формаційний підхід як одномірний і співвідносять державу насамперед із духовно-моральними і культурними чинниками суспільного розвитку. Англійський історик А. Тойнбі розуміє під «цивілізацією» відносно замкнений і локальний стан суспільства, яке відрізняється спільністю культурних, економічних, географічних, релігійних, психологічних та інших ознак. Кожна цивілізація (А. Тойнбі нараховує 21 цивілізацію) надає стійкої спільності всім державам, що живуть в її межах.

Виходячи із ступеня духовності народу, культури, ідеології, національного характеру, менталітету, географічного середовища та інших чинників, прихильники цивілізаційного підходу поділяють цивілізації на: первинні; вторинні.

До первинних цивілізацій віднесені держави – давньосхідна (Єгипет, Персія, Шумери, Вавилон, Бірма тощо), еллінська (Спарта, Афіни), римська, середньовічна; до вторинних – держави Західної Європи, Північної Америки, Східної Європи, Латинської Америки та ін.

Первинним цивілізаціям притаманна командно-адміністративна організація державної влади. Держава забезпечує як політичне, так і господарсько-соціальне функціонування суспільства, а не визначається ними. З первинних цивілізацій збереглися лише ті, що спромоглися послідовно розвинути духовно-культурні засади в усіх видах діяльності людини (єгипетська, китайська, мексиканська, західна, православна, арабська та ін.).

Вторинні цивілізації (держави Нового і Новітнього часу, сучасні держави) виникли на основі відмінності, що позначилася від самого початку, між державною владою і культурно-релігійним комплексом. Влада виявилася не такою всемогутньою і всепроникаючою силою, якою вона поставала в первинних цивілізаціях. Європейська цивілізація, починаючи з часів античності, тяжіє до ринкововласницького устрою, громадянського суспільства і правової організації. Держави Північної Америки сприйняли і розвили цю спрямованість європейських держав.

Переваги цивілізаційного підходу: враховуються певні духовні фактори, які є суттєвими в тих або інших конкретно-історичних умовах; у зв'язку з розширенням діапазону духовних критеріїв, що характеризують саме особливості тих або інших цивілізацій, утворюється більш заземлена (географічно адресна) типологія держав.

Недоліки: недооцінюються соціально-економічні фактори, що найчастіше визначають політику конкретної країни; виокремлюючи значну кількість ідеально-духовних факторів як ознак цивілізацій, автори, по суті (вільно або мимоволі), дали типологію не стільки держави, скільки суспільства. Держава має свою природу і характеризується власними параметрами, які не збігаються з критеріями суспільства як більш широкого й місткого поняття.

Відмінність цивілізаційного підходу від формаційного полягає в можливості розкриття сутності будь-якої історичної епохи через людину, сукупність пануючих у певний період уявлень кожної особи про характер громадського життя, цінності та мету її власної діяльності.

Сучасна держава в західній правовій традиції багатьма своїми характеристиками (інструментальними та сутнісними) вирізняється, по-перше, від своїх ретроспективних аналогів (наприклад, держав середньовіччя), по-друге, від розуміння і сприйняття держави в інших правових (і культурних) традиціях, наприклад, ісламської.

Сучасний період розвитку держави характеризується тим, що її метою є всебічний розвиток людини, забезпечення умов її життя, прав і свобод. Все це знаходить своє відображення у сучасних державах – правових, демократичних, соціально-орієнтованих.

У вітчизняній юридичній науці термін «сучасна держава» може використовуватися в двох значеннях: 1) держава, яка існує в теперішніх умовах; 2) держава, що відповідає певним вимогам, які прийняті міжнародним співтовариством. Такі вимоги мають корелювати із загальнолюдськими цінностями, а саме: принципами демократії, верховенства права, поділу влади, політичного та ідеологічного плюралізму, соціальної справедливості тощо.

Серед ознак сучасної держави, також, виокремлюється її визнання світовим співтовариством. Усі разом ознаки утворюють своєрідну нормативну оцінку держави, через призму забезпечення прав людини, створення умов для ефективного контролю за здійсненням державної влади, забезпечення цілісності цивілізованого і культурного розвитку особи та суспільства.

Поняття «сучасна держава» у вузькому значенні містить у собі характеристики правової та соціальної держави. Специфіку існування сучасної держави неможливо розкрити без використання геополітики як поєднання територіальних проблем держави із проблемами реалізації державної влади. При цьому просторове буття сучасної держави не може обмежуватися тільки власною територією. Необхідно взяти до уваги географічні, історичні, політичні та інші фактори, що впливають на стратегічний потенціал держави. Сучасна геополітика є геополітикою взаємозалежності, де національна безпека стає вже не стільки як військова, але і як економічна, екологічна, культурна проблема.

Сучасна держава – це результат зміни менталітету людей, сприйняття ними не тільки колишніх традицій державності, але й використання загальнолюдських цінностей, врахування змін, що відбуваються у світі.

Тема 9. Держава в умовах глобалізаційних викликів

1. Глобалізація та її державно-правові аспекти.
2. Виклики суверенітету сучасної держави з боку наднаціональних органів та міжнародних організацій.
3. Держава та ТНК.
4. Держава та міжнародні організації.

Методичні рекомендації.

Зміна традиційної ролі держави як основної форми політичної організації суспільства є ключовою темою політичного дискурсу в розрізі проблем глобалізації. Багато питань, пов'язаних з її роллю в світовому глобалізаційному процесі, наслідків які маємо сьогодні й очікуємо завтра, не отримали єдиної інтерпретації ні у вітчизняній, ні в зарубіжній літературі. У суперечках адептів глобалізації і авторів, які не визнають її як світовий феномен, щодо питання про долю держави в світі, що глобалізується й інтегрується, сформувався спектр різних думок – між повною переконаністю у відмиранні цього інституту і не менш твердою впевненістю в тому, що вплив держав на історичний процес людства надалі тільки зростатиме. Тому в умовах формування глобального порядку і пов'язаної з цим зміни вже сформованої міжнародної системи дедалі гостріше постає завдання визначення історичних перспектив держави.

Зростаюча напруженість між суб'єктами міжнародних відносин супроводжується і зміною наших уявлень про найкращу форму організації публічної влади — ідеальний політичний інститут, його роль, місце й призначення в сучасному суспільстві.

Очевидно, що сучасний стан економічної глобалізації виводить на політичну сцену значну кількість суб'єктів (акторів), здатних конкурувати з державою, крім того, збільшувати залежність слабких держав від сильних. Згадаймо хоча б неурядові організації, діаспори, транснаціональні корпорації, релігійні мережі, кримінальні структури, системи нелегальної міграції, які сприяють звуженню влади держави, що традиційно ґрунтується на ідентифікації громадян за національною територією. І такі процеси відбуваються не лише у сфері економічних відносин.

У політиці традиційна держава не є вже єдиним виразником загального інтересу і втрачає частину своєї влади. Але вона прямує до втрати влади, а не втрати впливу, проходить етап певних перетворень. Проблемою є не стільки зменшення впливу держави, як «мутація» її ролі в багаторівневій світовій архітектурі. Найкраще вплив глобалізації на державу простежується в контексті дослідження її внутрішніх і зовнішніх функцій.

Дедалі частіше відзначається така важлива тенденція розвитку внутрішніх функцій держави, як інтернаціоналізація, тобто надання внутрішнім функціям значного міжнародного аспекту, їх тісна взаємодія із зовнішнім середовищем, взаємозв'язок внутрішньої та зовнішньої політики держави. Це дає підстави стверджувати, що внутрішні функції держави не можуть розвиватися виключно на власній основі, визначатися метою, завданнями, які базуються лише на національному інтересі, без урахування інтересів міжнародної спільноти. Тому, глобалізація настільки стирає грані між внутрішньою і зовнішньою політикою, що вже нині є підстави для розробки нової класифікації функцій держави, оголошення їх загальними для реалізації як всередині держави, так і за її межами. До таких загальних функцій належать: 1) економічна, зміст якої становить забезпечення нормального розвитку економіки, організації зовнішньоекономічних зв'язків і т. ін.; 2) політична, або функція безпеки, яка спрямована на забезпечення державної і суспільної безпеки, соціальної і національної злагоди, охорону суверенітету; 3) соціальна, зміст якої полягає в захисті прав і свобод громадян, здійсненні заходів щодо задоволення соціальних потреб людей, підтримки необхідного рівня життя населення, створення належних умов для праці, побуту та ін.; 4) ідеологічна, метою якої є підтримка певної ідеології, в тому числі релігійної, організація освіти, підтримка науки, культури і т. ін.; 5) екологічна, яка передбачає ряд заходів з охорони навколишнього середовища.

Тема 10. Держава та наднаціональне урядування

1. Інтеграційні процеси та держава.
2. Наднаціональна демократія. Рада Європи.
3. Наднаціональні утворення. Європейський Союз. Північноамериканська угода про вільну торгівлю.
4. Плани щодо створення Північноамериканського союзу.

Методичні рекомендації.

Наддержавність, наднаціональність – правова якість міжнародної організації, що дозволяє їй, відповідно до затвердженої державами-членами процедури, приймати рішення обов'язкового характеру, в тому числі без прямої згоди на те зацікавленої держави.

Наддержавність виникає на етапі реалізації цілей і завдань міжнародної організації, встановлених в установчому договорі або інших міжнародних договорах організації.

Суверенні держави-члени закріплюють у своєму законодавстві положення про можливість покладання державних прав на міжнародну організацію.

Наднаціональний Союз (англ. supranational union) – це тип багатонаціонального політичного союзу, де делегуються узгоджені повноваження урядів держав-членів. Концепція наднаціонального об'єднання, іноді використовується для опису Європейського Союзу (ЄС), як нового типу політичної організації.

Європейський союз – це єдина організація, яка забезпечує міжнародні вибори, що виходять за рамки рівня політичної інтеграції, що зазвичай надаються міжнародною угодою.

Термін «наднаціональний» іноді використовується у вільному, невизначеному сенсі в інших контекстах, іноді як заміник терміну міжнародний, транснаціональний або глобальний. Інший спосіб прийняття рішень в міжнародних організаціях — міжурядовий (англ. intergovernmentalism), в якому державні органи влади відіграють більш помітну роль.

Прикладами таких наднаціональних та наддержавних утворень є Рада Європи, ЄС, Північноамериканський союз.

Рада Європи є провідною організацією із захисту прав людини на континенті. До її складу входять 46 держав-членів, включаючи всіх членів Європейського Союзу. Усі держави-члени Ради Європи підписали Європейську конвенцію з прав людини – договір, спрямований на захист прав людини, демократії та верховенства закону.

Рада Європи допомагає державам-членам у боротьбі з корупцією і тероризмом, а також в реалізації необхідних судових реформ. Група експертів у галузі конституційного права, відома як Венеційська комісія, пропонує юридичні консультації для країн у всьому світі.

Рада Європи захищає права людини в рамках міжнародних конвенцій, таких як Конвенція про попередження та боротьбу з насильством щодо жінок та насилля в сім'ї та Конвенція про кіберзлочинність. Організація стежить за прогресом держав-членів у цих сферах і дає рекомендації через незалежні моніторингові органи.

Європейський Союз, іноді також Європейська Їнія (англ. European Union; нім. Europäische Union; фр. Union européenne; скорочення: Євросоюз, ЄС) – економічний і політичний союз, що об'єднує 27 держав-членів, що розташовані в Європі. Веде свій початок від утворення Європейської

спільноти з вугілля й сталі (ЄСВС) і Європейської економічної спільноти (ЄЕС), які складались із шести країн у 1957 році. У наступні роки територія ЄС була збільшена за рахунок включення нових держав-учасниць, одночасно збільшуючи свою сферу впливу шляхом розширення політичних повноважень. У сучасному вигляді існує на основі Маастрихтського договору, підписаному 7 лютого 1992 року й чинному з 1 листопада 1993. Останній значний перегляд конституційних принципів ЄС був затверджений у Лісабонській угоді, яка набула чинності в 2009 році. Юридично в ЄС не виділено столиці, але де-факто таким є місто Брюссель, де базується більшість інституцій Європейського союзу.

ЄС діє через систему незалежних наднаціональних інституцій і спільно узгоджених рішень держав-членів. Найважливішими інституціями ЄС є: Європейська комісія, Рада Європейського Союзу, Європейська рада, Суд Європейського Союзу, Європейський центральний банк і Європейський парламент, який обирається кожні 5 років громадянами Європейського Союзу.

Метою ЄС є:

Сприяння проведенню збалансованої і довгострокової соціальної та економічної політики, зокрема шляхом створення простору без внутрішніх кордонів, шляхом економічного та соціального вирівнювання, створення економічного і валютного союзу, що має на меті введення спільної валюти.

Утвердження Європейської спільноти на міжнародній арені, зокрема шляхом проведення спільної зовнішньої політики та політики в галузі суспільної безпеки, яка могла б привести до створення у разі необхідності системи спільної оборони.

Посилення захисту прав та інтересів громадян держав-учасниць шляхом введення громадянства Союзу.

Розвиток тісного співробітництва у галузі судової практики та внутрішніх справ.

Збереження досягнутого рівня інтеграції Співтовариства і, виходячи з нього, визначення, якою мірою політика та форми співробітництва, що встановлені Договорами, потребують перегляду для забезпечення ефективності механізмів та інститутів ЄС.

Ефективність діяльності ЄС забезпечується відповідними його органами. Організаційна будова ЄС базується на загальних засадах західної політичної системи, проте її конкретні форми суттєво відрізняються від національних систем. До характерних її рис належать: 1. Об'єднання інститутів двох типів - міждержавних і наднаціональних. 2. Гнучкий розподіл компетенцій між органами ЄС та національними урядами. 3. Значна кількість типів рішень, які приймаються - від регламентів та директив, що обов'язкові для виконання національними урядами і всіма учасниками об'єднання, до висновків, що мають лише рекомендаційний характер. 4. Примат права ЄС над національними законодавствами держав-членів у межах, які визначені змістом установчих договорів.

Організаційна структура ЄС побудована за принципом поділу законодавчої, виконавчої та судової функцій. До основних органів ЄС

належать: Європейський парламент, Європейська Рада, Рада Міністрів, Європейська Комісія, Європейський Суд, Палата аудиторів.

Північноамериканська угода про вільну торгівлю (НАФТА; англ. North American Free Trade Agreement, NAFTA) є угодою між Канадою, Мексикою та США. Згідно з цією угодою, із січня 1994 було розпочато формування найбільшого у світі ринку, створення якого передбачалося завершити у 2009.

Специфічність НАФТА визначалася низкою характеристик, котрі певною мірою відрізняли її як від західноєвропейської, так і від інших моделей міжнародної економічної інтеграції. 30 листопада 2018 р. в м. Буенос-Айрес (Аргентина) США, Мексика і Канада підписали нову торговельну угоду USMCA (англ. Agreement between the United States of America, the United Mexican States, and Canada), яка замінить Північноамериканську угоду про вільну торгівлю (NAFTA).

Північноамериканська угода про вільну торгівлю має континентальні масштаби. У світовому господарстві – це перше інтеграційне угруповання з такою характеристикою. Воно об'єднує лише три, але досить великі за територією, людськими ресурсами та економічним потенціалом країни. США, Канада, Мексика це країни, в яких досить добре розвинена нафтова промисловість.

Країни, що об'єднались у НАФТА, мають різні рівні економічного розвитку, більше того, рівень Мексики різко контрастує з рівнем США та Канади. Власне, це не є винятковим явищем: у Західній півкулі подібний приклад демонструє МЕРКОСУР, до якого поряд з такими велетнями Латинської Америки, як Бразилія та Аргентина, входять Уругвай і Парагвай, котрі значно поступаються їм в економічному розвитку.

Яскраво вираженим центром Північноамериканської зони вільної торгівлі залишаються США – світовий лідер із науково-технічним потенціалом та конкурентоспроможною економікою.

Тема 11. Держава, право, суспільство: особливості взаємодії у сучасний період

1. Співвідношення державної влади та влади народу.
2. Концепції розвитку громадянського суспільства в сучасних державах.
3. Принципи реалізації прав людини і громадянина в системі правової політики.
4. Державні інститути і забезпечення прав людини і громадянина.
5. Основні міжнародно-правові інструменти забезпечення прав людини і громадянина.

Методичні рекомендації.

Характеризуючи взаємовідносини між громадянським суспільством і державою, слід підкреслити, що суспільство повинне мати пріоритет над державою, а не навпаки, бо остання існує як регулятор суспільних відносин і гарант здійснення прав особи.

Згідно з сучасним поняттям, поряд з державою повинно існувати громадянське суспільство, але так, щоб ці дві сили перебували в діалектичному взаємозв'язку. Головне для держави – створення передумов для формування плюралізму державних і приватних суб'єктів, тобто потрібна держава, яка б більше гарантувала соціальні права і менше займалася оперативним управлінням.

Від ступеня розвиненості громадянського суспільства залежить ступінь демократизму держави. Без держави нема громадянського суспільства, без останнього неможлива правова держава.

Партнером держави громадянське суспільство виступає лише у правовій державі за демократичного політичного режиму. Вони є сторонами одного цілісного буття людини і сучасного цивілізованого суспільного буття.

Зв'язок громадянського суспільства й держави проявляється й через права і свободи особи. З одного боку, конституційне проголошення і закріплення прав і свобод особи є політико-правовою основою розмежування громадянського суспільства й держави.

З другого боку, права і свободи є найголовнішою ланкою, котра з'єднує громадянське суспільство й державу: завдяки наявності у громадян політичних прав вони підпорядковують державу своєму впливові та здійснюють контроль над нею.

Держава покликана створювати найоптимальніші умови для розвитку громадянського суспільства, не втручатись у сферу реалізації приватних інтересів, а розвинене громадянське суспільство, у свою чергу, є соціальною базою демократичної, правової соціальної держави.

Формою взаємодії держави і громадянського суспільства є політичний режим як система методів і засобів здійснення політичної влади, а різні типи політичних режимів — демократичний, авторитарний і тоталітарний — є різними способами цієї взаємодії.

Партнером держави громадянське суспільство виступає лише у правовій державі за демократичного політичного режиму.

Правова держава не може існувати без громадянського суспільства. Особливість їх взаємодії за демократичного політичного режиму полягає в тому, що громадянське суспільство підпорядковує собі державу і контролює її. Зв'язок громадянського суспільства з державою, його вплив на неї ґрунтується передусім на принципах демократії. Вихідним із них є принцип народного суверенітету, який проголошує народ єдиним джерелом і верховним носієм влади в суспільстві. А це означає, що влада держави, її суверенітет похідні від суверенітету народу, що громадянське суспільство створює державу для задоволення власних потреб, а не заради неї самої, що держава не повинна вивищуватися над суспільством і покликана слугувати йому, що, зрештою, чиновники існують для громадян, а не навпаки. Усвідомлення громадянами саме такого співвідношення між громадянським суспільством і державою має принципово важливе значення для формування їх демократичної політичної культури.

Найповніше зв'язок громадянського суспільства й держави проявляється через права і свободи особи. З одного боку, конституційне проголошення і закріплення прав і свобод особи є політико-правовою основою розмежування громадянського суспільства й держави. З другого боку, права і свободи є найголовнішою ланкою, котра з'єднує громадянське суспільство й державу; завдяки наявності у громадян політичних прав вони підпорядковують державу своєму впливові та здійснюють контроль над нею.

Гарантії прав та свобод людини і громадянина – це передбачена Конституцією і законами України система правових норм, організаційних засобів і способів, умов і вимог, за допомогою яких здійснюються охорона і захист прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина.

Найбільш ефективним інститутом судового захисту прав людини у сучасній демократичній державі і суспільстві є конституційне правосуддя.

Розрізняють універсальний та регіональний міжнародний захист прав людини. Універсальний захист здійснюється в межах ООН та Ті спеціалізованих установ (спеціалізованою установою ООН, на яку покладался захист прав та основних свобод людини, донедавна була Комісія з прав людини при ООН. Нині її замінено Новою Радою, на яку покладається обов'язок здійснювати моніторинг ситуації щодо прав людини та допомагати окремим державам щодо вдосконалення законодавству цієї галузі). Регіональний міжнародний захист прав людини – у межах міжамериканської, європейської та африканської систем. Європейська система вважається найбільш досконалою; вона ґрунтується на положеннях Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Розвиток міжнародних стандартів з прав людини, підвищення ролі міжнародних механізмів у їх забезпеченні свідчать про становлення на сучасному етапі права людини на міжнародний захист. Коли йдеться про міжнародний захист прав людини, міжнародне співробітництво у цій галузі, то обов'язково виникає питання співвідношення міжнародного і внутрішньодержавного права, міжнародної й національної правосуб'єктності індивіда, міжнародних та внутрішньодержавних механізмів забезпечення прав людини.

Відомо, що на міжнародному рівні створені та функціонують як судові органи, наприклад, Європейський суд з прав людини, так і контрольні, в тому числі квазісудові, органи, такі як, наприклад, Комітет з прав людини, Комітет проти катувань, створений на основі Конвенції про заборону катувань тощо.

Розвиток міжнародних органів, покликаних сприяти дотриманню прав і свобод людини, і доступ індивідів у ці органи свідчить про те, що індивід усе тісніше починає прямо торкатись міжнародного права. Світовій судовій практиці відомо немало випадків, коли суди визнавали обґрунтованість приватних позовів, пов'язаних з міжнародним правом. Винесено чимало вироків за порушення міжнародно-правових норм, і передусім норм міжнародного гуманітарного права. У липні 1998 р. прийнято Статут Міжнародного кримінального суду, і йде процес його ратифікації державами. Зростає і кількість справ, які

ініціювались приватними особами і були пов'язані з порушеннями міжнародного права власним урядом.

Тема 12. Держава та інформаційне суспільство

1. Національні та міжнародні правові основи інформаційного суспільства.
2. Інтернет як політичний інститут.
3. Електронне урядування. Мережева держава.
4. Доступ до публічної інформації у сучасній державі.

Методичні рекомендації.

Сьогодні можна констатувати що в міжнародному праві активно формується нова інституція - міжнародне інформаційне право світової інформаційної цивілізації. За експертними оцінками, на міжнародному рівні укладено близько 100 міждержавних угод (глобальних, універсальних, регіональних та субрегіональних), у яких визначені міжнародні інформаційні відносини.

Глобальна комп'ютеризація через Інтернет породила необхідність пошуку засобів і методів гармонізації національних правових систем у сфері міжнародних інформаційних відносин, співвідношення цих систем на рівні колізійного та матеріального міжнародного права. У багатьох регіонах світу формуються міжнародні стандарти правових норм на рівні типових законів, багатосторонніх конвенцій, угод тощо.

Сучасна ситуація, що склалася у світі, характеризується такими рисами: становлення інформаційного суспільства в різних країнах є передумовою для еволюційного переходу до наступної стадії розвитку людства, технологічною основою якої є індустрія створення, обробки і передачі інформації.

Державі належить провідна роль у формуванні інформаційного суспільства, що координує діяльність різних суб'єктів суспільства в процесі його становлення, сприяє інтеграції людей в нове інформаційно-технологічне оточення, розвитку галузей інформаційної індустрії, забезпеченню прогресу демократії і дотримання прав особистості в умовах інформаційного суспільства.

Інформаційна взаємодія держави, суспільства і особистості найбільш оптимальна при використанні інформаційних і телекомунікаційних технологій з метою підвищення загальної ефективності діяльності державного механізму, створення інформаційно відкритого суспільства, розвитку інститутів демократії.

Вплив інформаційного суспільства на культуру виявляється в масштабних змінах культури виробництва, бізнесу, організації роботи, дозвілля, споживання. Ці зміни зумовлені швидким процесом об'єктивізації інформації і знань, можливостями їх передачі у вигляді технологій через телекомунікації широким верствам населення, а також виникненням нових видів діяльності, заснованих на використанні знань.

Інформаційне суспільство – це суспільство, в якому діяльність людей здійснюється на основі використання послуг, що надаються за допомогою інформаційних технологій та технологій зв'язку.

Правовими основами інформаційного суспільства є закони і нормативні акти, що регламентують права людини на доступ до інформаційних ресурсів, технологій, телекомунікацій, захист інтелектуальної власності, недоторканність особистого життя, свободу слова, інформаційну безпеку. Інформаційна безпека суспільства і особистості набуває нового статусу із суто технологічної проблеми перетворюючись в соціальну, від вирішення якої залежить стійке функціонування сучасних товариств.

Управлінські тенденції кінця XX – початку XXI століття демонструють переорієнтування державного сектору з бюрократичної моделі управління, що передбачає жорстку регламентацію діяльності чиновників різноманітними інструкціями, положеннями та правилами, до ринкової моделі, орієнтованої на надання якісних публічних послуг та досягнення ефективних результатів.

З огляду на це доцільно коротко розглянути особливості мережевого урядування (Networked Government), яке, поряд із Old Public Management, New Public Management, Good Governance, являє собою одну з Мережеве урядування, як стверджують фахівці, являє собою перехід до більш прозорого співробітництва та взаємовигідних відносин між державою, громадянами і бізнесом в результаті інтеграції сучасних інформаційних технологій та технологій зв'язку.

Це дозволяє громадянам брати активну участь у формуванні державної політики та забезпечує єдину точку доступу до всіх публічних послуг. Новітні інформаційно-комунікаційні технології та засоби обробки даних дозволяють державі зробити інтернет основним інструментом поширення (передачі) інформації, комунікації та отримання послуг.

Вирішальне значення для ефективності мережевого урядування має спроможність збирати і оприлюднювати інформацію різними каналами (наприклад, електронною поштою, через веб-сайт чи соціальні медіа, SMS-інформування) цілодобовий доступ до ресурсів та послуг в режимі реального часу, а також низька, загальнодоступна вартість цього доступу.

Мережеве урядування відрізняється від інших моделей публічного управління тим, що розміщує громадян та всіх зацікавлених осіб, які і є власне замовниками державних послуг, в центрі уваги, визнає принцип пріоритетності інтересу споживача цих послуг над інтересами державного установи чи, тим більше, службовця.

Завданням публічного управління, відповідно до цієї моделі, є забезпечення якісного життя громадян певної адміністративно-територіальної одиниці чи держави в цілому, раціональне використання наявних ресурсів (матеріальних, технічних, технологічних, інфраструктурних тощо) для надання публічних послуг та задоволення потреб громади, налагодження ефективної комунікації між громадянами та органам державної влади. Це обумовлює потребу у підготовці фахівців відповідної кваліфікації – публічних

управлінців, які матимуть змогу працювати в органах державної влади, місцевого самоврядування, комерційних та некомерційних організаціях.

Ступінь готовності держави та суспільства до паритетної участі в міжнародному інформаційному обміні в міжнародній практиці визначається за такими критеріями: кількість та якість інформаційного продукту, що виробляється в державі та власне державою; потужність, розгалуженість та наявний ресурс подальшого розвитку телекомунікаційних мереж; ступінь доступності для громадян усіх відкритих інформаційних джерел (концепція універсального доступу); рівень практичної захищеності інтелектуальної власності й авторських прав; здатність держави ефективно регулювати виробництво та поширення інформації.

Відповідно до міжнародних стандартів, що регламентують порядок доступу до публічної інформації, до такої інформації віднесено інформацію, яка вільно збирається, отримується, зберігається, використовується та поширюється. Обмеження права для збирання, одержання, зберігання, використання та поширення публічної інформації зумовлюються лише умовами зберігання, специфікою цінностей та особливими умовами їх схоронності, що визначаються законами.

Міжнародні стандарти, на яких базується і український закон, розглядають доступ у пасивному і активному аспектах. На відміну від позиції, коли активний і пасивний доступ розглядається як дії особи щодо отримання публічної інформації, міжнародні стандарти розглядають аспекти доступу саме в контексті забезпечення органом влади реалізації права на доступ до публічної інформації.

Пасивний аспект доступу (з боку органу влади) передбачає відповідь органу на запит від особи/групи осіб, забезпечення їхньої участі в засіданні колегіальних органів, надання можливості ознайомитися з публічною інформацією в органі влади.

Активний аспект доступу (з боку органу влади) – обов’язок органу влади оприлюднювати інформацію про свою діяльність, ухвалені документи та проекти, що готуються, реєстр публічної інформації тощо в один або кілька способів – публікувати в ЗМІ, розміщувати на офіційних веб-сайтах, вивішувати на інформаційних стендах.

Відтак громадяни, юридичні особи та інші суб’єкти мають гарантоване право на доступ до публічної інформації про діяльність органів влади та місцевого самоврядування.

Тема 13. Держава та національна безпека

1. Поняття національної безпеки. Загрози національній безпеці.
2. Воєнна, зовнішньополітична, державна, економічна, інформаційна, екологічна безпека, кібербезпека.
3. Тероризм як соціальне явище. Кібертероризм.
4. Демократичний цивільний контроль у сферах національної безпеки та оборони.

5. Військово-політичні союзи. НАТО. Розширення і трансформація НАТО.

Методичні рекомендації.

Стабільний розвиток держави є однією з основних умов гармонійного та природного розвитку людини і суспільства, що передбачає безліч взаємозалежних факторів, найважливішим із яких є безпека.

Ключовою особливістю будь-якої держави є тісний взаємозв'язок між її розвитком та забезпеченням безпеки, оскільки без забезпечення безпеки безглуздою стає будь-яка діяльність людини. В умовах воєнного стану, глобалізації процесів світового розвитку, міжнародних політичних та економічних відносин проблема забезпечення безпеки особи, суспільства та держави для України набуває актуального характеру, зважаючи на її особливе геополітичне становище.

Системний підхід до вивчення питань безпеки держави передбачає насамперед характеристику самого поняття в контексті взаємопов'язаних із ним суміжних термінів.

Безпека держави – поняття комплексне. Говорити про її забезпечення можна лише у разі наукового осмислення різних аспектів функціонування та розвитку держави, а саме: політичних, економічних, соціальних, правових, ідеологічних, військових, інформаційних, екологічних, міжнародних.

У загальному вигляді під безпекою держави, як однією з головних умов нормального розвитку людини та суспільства, розуміється захищеність якісного стану суспільних відносин, що забезпечують прогресивний розвиток людини та суспільства в конкретних історичних та природних умовах від небезпек, джерелом яких є внутрішні та зовнішні суперечності.

Під життєво важливими інтересами особи, суспільства та держави варто розуміти сукупність потреб, задоволення яких надійно забезпечує існування та можливість прогресивного розвитку особи, суспільства та держави. Безпека держави досягається проведенням цілеспрямованої державної політики у сфері забезпечення безпеки, реалізацією системи заходів економічного, політичного й організаційного характеру, адекватних загрозам життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави.

Безпека держави є складником більш широкого поняття «національна безпека», під якою розуміють безпеку її народу як носія суверенітету та єдиного джерела влади в Україні.

Національна безпека виступає своєрідною сферою існування людини, держави, нації, культури, звичаїв, традицій, ресурсів, що не лише тісно пов'язують між собою людей, але й еднають їх з історичною спадщиною та довкіллям. Мається на увазі збереження матеріального й духовного багатства нації, а також органічне поєднання та реалізація прагнення людини до безпеки й можливості забезпечення національної безпеки як з боку державних, так і недержавних організацій.

Тероризм – це незаконна, суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у цілеспрямованому застосуванні насильства окремими особами чи групою осіб, шляхом захоплення заручників, викрадання людей, використання зброї, тортур або вчинення чи погрози вчинення інших посягань на життя і здоров'я людей задля досягнення терористичної мети.

Явище тероризму у практичній реалізації неможливе без терористичної діяльності, тобто певної одноразової дії чи ланцюга дій терористів.

Метою вчинення терористичних актів є зміна політичного устрою держави, вплив на правлячу верхівку, збагачення, пропаганда власних релігійних ідей, встановлення своїх правил на певній території, не зважаючи на права та інтереси інших осіб. У практичному аспекті, даний злочин є «безособовим, тобто таким, що спрямований на величезне коло осіб. Аби позбутися страху терористичні угруповання прагнуть перенести його на інших: представників чужих народів, націй, країн. Тому так часто ми можемо спостерігати явище тероризму представниками не однієї нації, а абсолютно протилежної за своїми релігійними переконаннями та цілями групами осіб.

Твердження «кібертероризм» утворено злиттям двох понять: «кібер» («кіберпростір») і «тероризм». ». У літературі все частіше зустрічаються терміни «віртуальний простір», «віртуальний світ». Беручи за основу поняття тероризму і поєднання його з віртуальним простором, можна вивести таке визначення: кібертероризм – це комплексна модель, що виражається в навмисній, політично вмотивованій атаці на інформацію, оброблювану комп'ютером і комп'ютерними системами, що створює небезпеку для життя чи здоров'я людей або настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації військового конфлікту.

Що стосується природи кібертероризму, то він якісно відрізняється від загальноприйнятого поняття тероризму, зберігаючи лише стержень цього явища і ознаки. Однак є приклади кібератак, що знаходяться на межі з реальним тероризмом.

По суті, це і є акт кібертероризму, оскільки він реалізований через інформаційну систему і інформаційними засобами. Але цей факт наочно показує потенційні можливості тероризму взагалі, форми його прояви. Головне в тактиці інформаційного тероризму полягає в тому, щоб акт тероризму мав небезпечні наслідки, став широко відомий населенню і отримав великий суспільний резонанс. Як правило, вимоги супроводжуються загрозою повторення акту без вказівки конкретного об'єкта.

Основною формою кібертероризму є інформаційна атака на комп'ютерну інформацію, обчислювальні системи, апаратуру передачі даних, інші складові інформаційної інфраструктури, що здійснюються угрупованнями або окремими особами. Така атака дозволяє проникати в систему, що атакується, перехоплювати управління або придушувати кошти мережевого інформаційного обміну, здійснювати інші деструктивні дії. Ефективність же форм і методів кібертероризму залежить від особливостей інформаційної інфраструктури і ступеня її захищеності.

4. САМОСТІЙНА РОБОТА

До самостійної роботи щодо вивчення дисципліни включаються:

1. Знайомство з науковою та навчальною літературою відповідно зазначених у програмі тем.
2. Опрацювання лекційного матеріалу.
3. Підготовка до семінарських занять.
4. Консультації з викладачем протягом семестру.
5. Самостійне опрацювання окремих питань навчальної дисципліни.
6. Підготовка та виконання індивідуальних завдань у вигляді есе, рефератів тощо.
7. Підготовка до підсумкового контролю.

Тематика та питання до самостійної підготовки та індивідуальних завдань

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна форма	заочна форма
4 семестр			
1	Тема 1. Сучасні концепції праворозуміння Неопозитивізм. Аналітична юриспруденція. Сучасний юснатуралізм. Критичні правові дослідження. <u>Реферат</u> Інтегральне праворозуміння.	4	6
2	Тема 2. Проблема формування загальної теорії права Теорія права: національний, інтеграційний та міжнародний вимір. Правові дефініції у міжнародному та національному праві. Системоутворюючі категорії міжнародного і національного права. <u>Реферат</u> Специфіка категорій міжнародного і національного права.	4	8
3	Тема 3. Поліцентризм та поліджерельність сучасного права Суб'єкти правотворення. Демоніфікація правотворчості державної влади. <u>Реферат</u> Трансформація джерел міжнародного і національного права.	4	8
4	Тема 4. Диференціація та фрагментація права у сучасних умовах Галузева диференціація національного і міжнародного права. Підгалузі права та перспективи їх перетворення на галузі права. Фрагментація національного і міжнародного права. <u>Реферат</u> Міждержавні правові системи	4	8

5	Тема 5. Сила права та ефективність правового регулювання Сила права та право сили: онтологічна протилежність. Ефективність правового регулювання: проблема критеріїв. <u>Реферат</u> Шляхи оптимізації правового регулювання.	4	8
6	Тема 6. Юридична діяльність в сучасних умовах Правова діяльність, юридична діяльність, юридична практика: співвідношення та критерії розмежування. Правнича професія. <u>Реферат</u> Параюридична діяльність.	4	6
7	Тема 7. Право та сучасні інформаційні технології. Електронний суд. Інформаційні технології у судівництві. Електронний документообіг. Електронний цифровий підпис. Правовий тезаурус. <u>Реферат</u> Використання ІПС в практичній діяльності юриста.	4	6

<i>5 семестр</i>			
8	Тема 8. Сучасна держава: множинність підходів до визначення Типологія сучасної держави: формальний та ціннісно-нормативний підходи. Ціннісно-нормативне розуміння сучасної держави. Параметри сучасної держави. <u>Реферат</u> Демократична, правова, соціальна, екологічна та естетична держава.	11	11
9	Тема 9. Держава в умовах глобалізаційних викликів Глобалізація та її державно-правові аспекти. Виклики суверенітету сучасної держави з боку наднаціональних органів та міжнародних організацій. Держава та ТНК. <u>Реферат</u> Держава та міжнародні організації.	11	11
10	Тема 10. Держава та наднаціональне урядування Інтеграційні процеси та держава. Наднаціональна демократія. <u>Реферат</u> Наднаціональні утворення.	11	11

6 семестр			
11	Тема 11. Держава, право, суспільство: особливості взаємодії у сучасний період Владоутворюючі ресурси громадянського суспільства. Концепції розвитку громадянського суспільства в сучасних державах. Інституції громадянського суспільства та їх вплив на реалізацію державної влади. <u>Реферат</u> Контрольні функції громадянського суспільства. Міжнародно-правові механізми захисту прав людини	11	11
12	Тема 12. Держава в умовах інформаційної революції Інформаційні революції. Інформаційне суспільство. Національні та міжнародні правові основи інформаційного суспільства. Інформація як базовий капітал. Інтернет як політичний інститут. Інформаційні війни. Доступ до публічної інформації у сучасній державі. <u>Реферат</u> Електронне урядування. Мережева держава.	11	11
13	Тема 13. Держава та національна безпека Тероризм як соціальне явище. Кібертероризм. Поняття національної безпеки. Загрози національній безпеці. Сектор оборони та безпеки сучасної держави. Стратегії та планування у сферах національної безпеки і оборони. Воєнна, зовнішньополітична, державна, економічна, інформаційна, екологічна безпека, кібербезпека. Демократичний цивільний контроль у сферах національної безпеки та оборони. <u>Реферат</u> Військово-політичні союзи. НАТО. Розширення і трансформація НАТО.	11	11
Всього		94	116

Обов'язкове індивідуальне завдання для кожного аспіранта полягає у наступному: створення та представлення викладачеві одного з елементів дисертаційної роботи, а саме - опис методології, або одного з елементів наукової публікації або презентації наукового дослідження (анотація статті, слайдова презентація, тощо).

5. Питання до заліку

1. Аналітична юриспруденція.
2. Використання ІПС в практичній діяльності юриста.
3. Галузева диференціація національного і міжнародного права.
4. Демонополізація правотворчості державної влади.
5. Електронний документообіг.
6. Електронний суд.
7. Електронний цифровий підпис.
8. Ефективність правового регулювання: проблема критеріїв.
9. Звичаєве право на сучасному етапі розвитку людства.
10. Інтегральне праворозуміння.
11. Інформаційні технології у судівництві.
12. Концепція електронного суду України.
13. Критичні правові дослідження.
14. Міждержавні правові системи.
15. Неопозитивізм.
16. Нові види юридичної діяльності.
17. Параюридична діяльність.
18. Підгалузі права та перспективи їх перетворення на галузі права.
19. Правнича професія.
20. Правова діяльність, юридична діяльність, юридична практика: співвідношення та критерії розмежування.
21. Правовий тезаурус.
22. Правові дефініції у міжнародному та національному праві.
23. Сила права та право сили: онтологічна протилежність.
24. Системоутворюючі категорії міжнародного і національного права.
25. Специфіка категорій міжнародного і національного права.
26. Суб'єкти правотворення.
27. Судова правотворчість
28. Сучасний юснатуралізм.
29. Теорія права: національний, інтеграційний та міжнародний вимір.
30. Трансформація джерел міжнародного і національного права.
31. Фрагментація національного і міжнародного права.
32. Шляхи оптимізації правового регулювання.

6. Питання до іспиту

1. Види сучасного тероризму: джихадистський; етно-націоналістичний та сепаратистський; «лівий» та анархістський; «правий»; тероризм одинаків. Кібертероризм.
2. Виклики суверенітету сучасної держави з боку наднаціональних органів та міжнародних організацій.
3. Використання ІПС в практичній діяльності юриста.

4. Військово-політичні союзи. НАТО. Розширення і трансформація НАТО.
5. Владоутворюючі ресурси громадянського суспільства.
6. Воєнна, зовнішньополітична, державна, економічна, інформаційна, екологічна безпека, кібербезпека.
7. Галузева диференціація національного і міжнародного права.
8. Глобалізація та її державно-правові аспекти.
9. Демократична, правова, соціальна, екологічна та естетична держава.
10. Демократичний цивільний контроль у сферах національної безпеки та оборони.
11. Демонізація правотворчості державної влади. Судова правотворчість.
12. Держава в умовах глобалізаційних викликів
13. Держава в умовах інформаційної революції. Інформаційне суспільство.
14. Держава перехідного періоду (транзитивна держава).
15. Держава та громадянське суспільство
16. Держава та екологічні виклики
17. Держава та економіка. Економічні революції в історії людства.
18. Держава та міжнародні організації.
19. Держава та наднаціональне урядування
20. Держава та національна безпека
21. Держава та тероризм
22. Держава та ТНК.
23. Державні інститути і забезпечення прав людини і громадянина.
24. Диференціація та фрагментація права у сучасних умовах
25. Доступ до публічної інформації у сучасній державі.
26. Екологічна політика сучасної держави.
27. Економічна політика сучасної держави: моделі та інструменти.
28. Електронний документообіг. Електронний цифровий підпис.
29. Електронний суд. Концепція електронного суду України.
30. Етапи транзиту від тоталітаризму до демократії.
31. Ефективність правового регулювання: проблема критеріїв.
32. Загрози національній безпеці.
33. Звичаєве право на сучасному етапі розвитку людства.
34. Ідея держави – «нічного сторожа» на сучасному етапі розвитку людства.
35. Інституції громадянського суспільства та їх вплив на реалізацію державної влади.
36. Інтеграційні процеси та держава.
37. Інтернет як політичний інститут. Інформаційні війни. Електронне урядування.
38. Інформаційні технології у судівництві.
39. Історичні моделі становлення демократичного ладу.
40. Конституційна основа правового статусу людини і громадянина.
41. Контрольні функції громадянського суспільства.
42. Концепції розвитку громадянського суспільства в сучасних державах.
43. Критичні правові дослідження. Інтегральне праворозуміння.

44. Мережева держава.
45. Міждержавні правові системи.
46. Міжнародні та національні правові інструменти охорони довкілля.
47. Наднаціональна демократія. Рада Європи.
48. Наднаціональні утворення. Європейський Союз.
49. Національні та міжнародні правові основи інформаційного суспільства. Інформація як базовий капітал.
50. Неопозитивізм. Аналітична юриспруденція. Сучасний юснатуралізм.
51. Нові види юридичної діяльності. Правнича професія. Параюридична діяльність.
52. Ознаки сучасної держави.
53. Організаційний та правовий механізми реалізації екологічної політики держави.
54. Основні міжнародно-правові інструменти забезпечення прав людини і громадянина.
55. Параметри сучасної держави.
56. Північноамериканська угода про вільну торгівлю.
57. Підгалузі права та перспективи їх перетворення на галузі права.
58. Плани щодо створення Північноамериканського союзу.
59. Поліцентризм та поліджерельність сучасного права
60. Поняття національної безпеки.
61. Права, обов'язки та відповідальність людини і громадянина як елементи її правового статусу.
62. Право та сучасні інформаційні технології.
63. Правова діяльність, юридична діяльність, юридична практика: співвідношення та критерії розмежування.
64. Правовий тезаурус.
65. Правові дефініції у міжнародному та національному праві.
66. Принципи реалізації прав людини і громадянина в системі правової політики.
67. Проблема формування загальної теорії права
68. Протидія міжнародному тероризму. Стратегії протидії тероризму.
69. Публічне адміністрування та державне управління: співвідношення понять.
70. Ринкові механізми регулювання економіки та державне регулювання.
71. Сектор оборони та безпеки сучасної держави.
72. Сила права та право сили: онтологічна протилежність.
73. Системоутворюючі категорії міжнародного і національного права.
74. Специфіка категорій міжнародного і національного права.
75. Співвідношення державної влади та влади народу.
76. Стратегії екологічної політики сучасної держави.
77. Стратегії та планування у сферах національної безпеки і оборони.
78. Суб'єкти правотворення.
79. Сучасний демократичний транзит: світові моделі.
80. Сучасні концепції праворозуміння

81. Теорія ліберального імперіалізму та постсучасної держави Роберта Купера.
82. Теорія права: національний, інтеграційний та міжнародний вимір.
83. Тероризм як соціальне явище. Проблема юридичного визначення тероризму.
84. Типологія сучасної держави: формальний та ціннісно-нормативний підходи.
85. Транзит як категорія державознавства.
86. Трансформація джерел міжнародного і національного права.
87. Фрагментація національного і міжнародного права.
88. Ціннісно-нормативне розуміння сучасної держави.
89. Шляхи оптимізації правового регулювання.
90. Юридична діяльність в сучасних умовах

7. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Загальна теорія держави і права: [Підручник для Здобувачів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2011. 584 с.
2. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести. К. : Юрінком Інтер, 2015. 584 с.
3. Луць Л. А.. Загальна теорія держави та права: Навчально-методичний посібник (за кредитномодульною системою). К.: Атіка, 2007. 412 с.
4. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Навч. посібник. Вид. 9-е, зі змінами. Львів: Край, 2007. 192 с.
5. Скакун О. Ф. Теорія права і держави. 4-те видання : Підручник / О. Ф. Скакун. К.: Алерта, 2017. 528 с

Допоміжна:

6. Дудченко В.В. Концепт позитивізму в юриспруденції: генезис та обґрунтування. Актуальні проблеми держави і права. 2005. Вип. 25. С. 6-14.
7. Козюбра М. І. Праворозуміння: поняття, типи та рівні. Право України. 2010. № 4. С. 10-21.
8. Кравчук І.В., Парапан М.В. Гармонізація національних правових систем з правом ЄС. К.: Слово, 2004. 320 с.
9. Лемак В. Зміна парадигми праворозуміння: досвід держав Центральної Європи. Право України. 2010. № 4. С. 114-119.
10. Луць Л. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти): монографія. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. 304 с.

Нормативні акти:

11. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/436-15/paran720#n720>
12. Конституція України : Закон від 28 червня 1996 р. № 254л/96-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4838>
13. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
14. Про інформацію : Закон України. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
15. Про Регламент Верховної Ради України : Закон від 10.02.2010 р. № 1861-VI. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>
16. Про судоустрій та статус суддів : Закон від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>
17. Цивільний кодекс України : Закон від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
18. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон від 18.03.2004 р. № 1618-IV. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

Інформаційні ресурси:

19. Каталог електронних бібліотек України. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/books.html>
20. Каталог національних бібліотек та інформаційних центрів України. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/libukr.html>
21. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>
22. Офіційне інтернет-представництво Президента України . URL: <http://www.president.gov.ua/>
23. Офіційний портал ВРУ . URL: <http://portal.rada.gov.ua/>
24. Офіційний портал Міністерства юстиції України . URL: <http://www.minjust.gov.ua/>
Урядовий портал. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/>

Зміст

1. Зміст лекційного курсу
2. Загальні методичні рекомендації щодо підготовки та проведенню семінарських занять, здійсненню самостійної роботи
3. Зміст семінарських занять
4. Самостійна робота
5. Питання до заліку
6. Питання до іспиту
7. Рекомендована література

Навчальне видання

Денис Григорович Манько

ПРАВО І ДЕРЖАВА В УМОВАХ СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Навчально-методичний посібник
для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня
«Доктор філософії» (PhD) зі спеціальності 081 «Право»

Електронне видання

Формат 60x84/16. Ум-друк. арк. 3,0.

Видавець ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
e-mail: fenix-izd@ukr.net
www.feniksbooks.com